بسم الله الرحمن الرحیم

درسنامه فقه ۳

علیرضا محمدی‌نژاد

فهرست مطالب

پیشگفتار

حوزه‌های علمیه شیعه از کانون‌های محوری در انتقال دانش دین مبین اسلام و از موثرترین حلقه‌های تاثیرگذار معرفتی میان مخاطبان این آیین برترهستند. از ویژگی‌های کارکردی این کانون، ایفای رسالت علمی براساس اصول بنیادین حوزه‌های علمیه و بهره‌مندی از گنجینه بی‌بدیل علوم قرآن و معارف اهل‌بیت (علیهم‌السلام) تحقق‌یافته است. ابزار و نقاط محوری این فرایند را می‌توان، زمان‌شناسی، اتخاذ تدابیرعلمی مبتنی براقتضائات عصری به همراه جهاد وکوشش‌های خستگی‌ناپذیرعالمان دینی برشمرد. از سوی دیگرعناصراصلی این کانون‌های بی‌بدیل علمی، شیوه‌های خاص تربیتی، اصول محکم و استوار در آموزش، فرآیندهای فراگیری، متون درسی مناسب هریک از سطوح دانشی و نیزفضای روحانی حاکم برحوزه‌های علمیه می‌باشد.

این ضرورت باعث گردیده تا تأکید برعنصرزمان، پیدایی چشم‌اندازهای نوو نیزافق‌های ترسیم‌شده، فرایند ضرورت تدوین برنامه‌های نوین و مبتنی براصول عزت‌محور و هویت‌بخش را در کلیه عرصه‌ها، سطوح و لایه‌های تعلیم و تربیت امری اجتناب‌ناپذیرجلوه دهد. براین اساس تهیه نقشه راه تمدنی با توجه به عرصه‌های نوپدید، ترسیم برنامه‌های آموزشی بلندمدت و تهیه محتواهای مورد نیاز در تدوین متون آموزشی این مرکزبیش از پیش مورد اهتمام قرار گرفت.

در راستای عملی‌شدن محورهای پیشین، مرکز مدیریت حوزه‌های علمیه خواهران با عنایات الهی و با تکیه برمبانی متقن مکتب اهل‌بیت (علیهم‌السلام) و نیزبا تکیه برمیراث گرانقدر علمای راستین شیعه تلاش کرده تا براساس نیازسنجی صورت گرفته، مجموعه‌ای نوین از کتب درسی خواهران طلبه را طراحی، تدوین و تألیف کند. در این مجموعه تأکید براین بوده تا مواردی همچون؛ رعایت اصول کاربست تکنولوژی آموزشی، الگوهای نوین برنامه‌ریزی درسی متناسب با اهداف آموزشی و ناظربه سرفصل‌های مصوب و نیزنیازهای فراگیران در اولویت‌های تألیف و تدوین آثار منتشره این مرکزقرار گیرد.

بی‌شک پیمودن این مسیربلند و طولانی بدون همدلی، مساعدت و حمایت استادان، محققان و طلاب عزیز میسور نبوده که امید است با ارائه پیشنهادها، نقدها و دیدگاه‌های خود

از طریق رایانامه (Motoon@whc.ir) ما را در بهبودبخشی و ارتقای کمّی و کیفی این آثار یاری نمایند.

از تمامی اساتید و همکاران محترم -به ویژه مؤلف محترم حجت الاسلام آقای علیرضا محمدی‌نژاد و همکارانشان، مدیر محترم گروه فقه حجت الاسلام آقای ابوالقاسم مقیمی، ارزیابان گرامی حجج اسلام آقایان حسین وحیدپور، غلامحسن حیدری و سرکار خانم زهرا عزیزاللهی و ارزیاب تدوین آموزشی آقای دکتر حسن فانیدپور- تشکر می‌کنیم و توفیقات روز افزون همکاران معاونت آموزش و مدیریت محترم برنامه‌ریزی و تدوین متون تحصیلی و همکاران ایشان را از خداوند منّان خواستاریم.

معاون پژوهش مرکزمدیریت حوزه‌های علمیه خواهران

مقدمه مؤلف

اسلام به عنوان مکتبی آسمانی که هدف خود را سعادت انسان بیان می‌کند، زیربنای ایجادِ جامعه مطلوب و سعادتمندی انسان را عمل درست بر طبق اعتقاد صحیح می‌داند؛ ازاین‌رو در آموزه‌های خود، اصولِ اعتقادی خاصی را بر پیروانش لازم می‌شمارد تا پس از تحقیق لازم، به آن اصول اعتقادی باور و ایمان داشته باشند. همچنین فروعات عملی خاصی را بیان می‌کند؛ که بر هر شخصِ مسلمانی واجب است رفتارِ خود را در حوزه فردی و اجتماعی بر طبق آن فروع تنظیم کند؛ به بیان دیگر، اسلام تنها اعتقاد صحیح را کارساز نمی‌داند، بلکه در مرحله عمل و رفتار نیز مسلمانان را دعوت به انجام خوبی‌ها و پرهیز از بدی‌ها می‌کند.

در هر صورت آن قسمتی که عهده دار بخشِ عملی دین است، «فقه» یا «احکام» نام دارد که در حقیقت مجموعه قوانین عملی اسلام، و نشأت گرفته از وحی الهی (قرآن و روایات) است و با بیان معصومان تفسیر و تبیین شده اند.

ما معتقدیم خدای متعال با وضع قوانین عملی دین، خواسته دنیا و آخرت بشر را تأمین کند و زندگی امن و آرامی را برای او به ارمغان آورد؛ اما متأسفانه انسان، روزبه‌روز با دور شدن از مسیر عمل به قوانین، به سوی گرفتاری و مشکلات در حرکت است؛ غافل از اینکه تا وقتی به این قوانین عمل نکند، به ناچار باید مشکلات زیادی را متحمل شود.

حوزه‌های علمیه و فقهای بزرگوار اسلام، همواره در طول تاریخ برای حفظ فقاهت، ابلاغِ احکام دین و همچنین دفاع از این شریعت مقدس، تلخی‌ها و سختی‌های فراوانی را به جان خریده‌اند. چه بسیار کتاب‌هایی که در وضعیت تقیّه یا در گوشه زندان در سخت‌ترین حالتِ ممکن نگاشته شده است و چه بسیار بزرگانی که در راه تحقق این آرمان و حفظ دین خدا سر و جان خود را فدا کرده‌اند.

اکنون که به برکت نظام اسلامی، احکام دین توسط عالمان و مراجع بزرگوار تقلید در قالب رساله‌های توضیح‌المسائل و یا استفتائات بیان می‌شود و به راحتی در دسترس مردم قرار می‌گیرد نیز ثمره همان تلاش‌های دیروز، و یکی از نعمت‌های بزرگی است که باید خدای متعال را شاکر باشیم.

بدون شک، آموزش احکام اسلامی و تشویق مردم به انجام صحیحِ دستورات شرعی،

برترین عبادت، و مایه خشنودی خدای متعال است. همچنین رسالت انبیای الهی و معصومان، پس از بیان عقاید و باورهای صحیح، ابلاغ دستورات دینی و دور کردن مردم از گناه و رفتارهای ناشایست بوده است؛ به همین جهت، فراگیران حوزه‌های علمیه -که رسالت اصلی آنان پس از فراگیری علوم اسلامی، تعلیم، ترویج و تبلیغ مذهب حقه تشیع است- زمانی می‌توانند جامعه را به سوی اسلام اصیل هدایت کنند که قادر باشند پس از عمل صحیح به این دستورات شرعی، آنها را به بهترین نحو و شیوه‌ای مناسب برای مردم نیز بیان کنند.

در سال‌های اخیر تلاش‌های ارزشمندی جهتِ تولید کتاب‌های فتوایی و رساله‌های آموزشی احکام صورت گرفته که هر یک از این کوشش‌ها در جای خود قابل تقدیر و تشکر است؛ ولی جای خالی کتابی که با در نظر گرفتن مقاطع تحصیلی افراد و نیاز یک طلبه تألیف شده باشد و افزون بر احکام، به چگونگی بیان آن اشاره کند، احساس می‌شد. بنابراین پس از جلسات متعدد در کارگروه فقه و اصول و «ارشادات» مدیریت محترم حوزه‌های علمیه خواهران (حجت‌الاسلام و المسلمین دکتر عبدالکریم بهجت‌پور)، به این نتیجه رسیدیم که برای اولین بار کنار کتاب درسنامه فقه، کتاب راهنمای تدریس نیز تهیه شود تا با جمع آوری و تنظیم منابع مورد نیاز، اساتید محترم در سراسر کشور بتوانند در حد مطلوب و یکسانی به تدریس این درس با اهمیت بپردازند که ان‌شاالله همراه این کتاب عرضه می‌شود؛ چرا که:

۱. روش احکام‌آموزی دارای اهمیت است؛
۲. بیانِ احکام، به ممارست و تمرین احتیاج دارد؛
۳. پاسخگوییِ احکام نیازمندِ مهارت است؛
۴. پاسخ‌یابیِ مسائل شرعی به کتابشناسی نیاز دارد؛
۵. ارتباط احکام با کتاب‌های نیمه‌استدلالی برای آموزش بهتر، مؤثر است؛
۶. موضوع‌شناسی می‌تواند در نشاطِ علمیِ فراگیران نقش مؤثری داشته باشد؛
۷. کارگاه‌های احکام در توانمندسازی و تطبیق احکام بر موضوعات دارای اهمیت است؛
۸. قواعدِ فقهی، کاربردِ مناسبی در پاسخگویی به مسائلِ شرعی دارد؛
۹. دسته‌بندیِ مباحثِ فقهی، عاملِ مؤثری در یادگیریِ احکام است.

بنابراین خادمان شما در حوزه علمیه قم این مهم را عهده‌دار شدند و به تهیه و تنظیم کتاب حاضر و راهنمای تدریس پرداختند. این کتاب می‌تواند مقدمه مناسبی برای آموختن کتاب‌های فقهی نیمه‌استدلالی به حساب آید. همچنین با توجه به ساختاری که در تنظیم آن رعایت شده می‌تواند فراگیران را برای به یاد سپردن هر چه بیشتر احکام شرعی یاری کند.

از خداوند متعال مسألت دارم که تلاش‌های خالصانه گروه تألیف و تدوین و همکاران عزیز ما را قبول، و ما را در رسیدن به اهداف خود در تنظیم این کتاب آموزشی یاری فرماید.

توجه:

۱. در یادگیریِ احکام لازم است صبور باشید و به موضوعِ مسائل و زیرمجموعه‌های هر کدام دقت کنید تا هر چه زودتر بتوانید در فراگیری، بیان، کسب مهارتها و پاسخگوییِ احکام موفق شوید.

۲. این کتاب برای دو واحد درسی تنظیم شده است و از درس بیستم تا سی‌ام، درس‌های مطالعاتی هستند که البته اساتیدِ محترم می‌توانند در صورت صلاحدید و فرصت اضافه، این دروس را هم تدریس نمایند.

تقدیر و تشکر

در پایان از ریاست محترم گروه فقه و اصول حجت الاسلام و المسلمین استاد ابوالقاسم مقیمی حاجی و مراکز و اساتید محترمی که ارزیابی علمی و بازخوانیِ محتواییِ کتاب را به عهده گرفتند، به ویژه از حجت الاسلام و المسلمین استاد حسین وحیدپور و اعضای محترم گروه فقه و اصول حجج اسلام آقایان هادی فاضل، غلامحسن حیدری، حسین قاسمیان و سرکار خانم زهرا عزیز اللهی تشکر می کنم.

لازم می‌دانم از مسئولان محترم حوزه‌های علمیه خواهران، به ویژه مدیر محترم مرکز، جناب حجت الاسلام و المسلمین آقای دکتر عبدالکریم بهجت‌پور که در روند تهیه این اثر رهنمودهای لازم را ارائه کردند، قدردانی کنم؛ همچنین از سرکار خانم مریم مَدمُلی مدیر گروه‌های علمی مرکز و مسئولان اداره‌ی کل برنامه ریزی و تدوین متون تحصیلی، به ویژه مسئول اداره تألیف حجت‌الاسلام و المسلمین دکتر حمیدرضا حق‌شناس و مسئول اداره تدوین و طراحی آموزشی دکتر حسن فانیدپور و فاضلان ارجمند آقایان محمدجواد محمودی و

سید صادق البیضائی که در تهیه و تنظیم محتوایی این اثر همکاری مستمر داشتند، سپاسگزاری نمایم.

امیدواریم با شناخت احکام الهی در تمام بخش‌های مورد نیاز و اجرای آن در زندگی فردی و اجتماعی، اسلام عملی و بینش اسلامی در همه عالم جاری و ساری شود.

آماده‌سازی این اثر مرهون مساعدت اساتید محترمی است که از سراسر کشور در بررسی و بازخوانی متن کتاب حاضر، همکاری داشتند؛ لذا قدردانی از این بزرگواران: (خانم‌ها: **سمیرا کاشانی**، **عذرا زمانی**، **صدیقه سیاح**، **زهرا نمازی**، **سعیده فاطمی‌مهر**، **زینب لطفی**) را وظیفه خود می‌دانم.

تقاضامندم هرگونه سؤال، نکته، نظر و پیشنهادی را به آدرس آی‌دی m۵۶alireza@ از طریق پیام‌رسان ایتا و یا ایمیل alireza.ahkam@gmail.com برای اینجانب ارسال فرمایید.

امیدواریم با شناخت احکام الهی در تمام بخش‌های مورد نیاز و اجرای آن در زندگی فردی و اجتماعی، اسلام عملی و بینش اسلامی در همه عالم جاری و ساری شود.

علیرضا محمدی‌نژاد

۰۳ بهمن‌ماه ۱۴۰۰ – ۲۰ جمادی‌الثانی ۱۴۴۳

مصادف با ولادت حضرت زهرا سلام الله علیها

فصل اول

روزه

الکافی: علي بن إبراهيم، عن أبيه، عن عبد الله بن المغيرة، عن إسماعيل بن أبي زياد، عن أبي عبد الله، عن آبائه (عليهم السلام): «أن النبي صلى الله عليه و آله قال لأصحابه: أ لا أخبركم بشيء إن أنتم فعلتموه، تباعد الشيطان منكم كما تباعد المشرق من المغرب؟ قالوا: بلى، قال: الصوم يسود وجهه، و الصدقة تكسر ظهره، و الحب في الله و الموازرة على العمل الصالح يقطع دابره، و الاستغفار يقطع وتينه؛ و لكل شيء زكاة، و زكاة الأبدان الصيام». (۷: ۳۶۸ / ۶۲۵۳)

امام صادق (علیه السلام) به نقل از پدرانش (علیهم السلام):

پیامبر خدا صلی الله علیه وآله فرمود : آیا شما را از چیزی خبرندهم که اگر به آن عمل کنید شیطان از شما دور شود ، چندان که مشرق از مغرب دوراست؟ عرض کردند : چرا . فرمود : روزه روی شیطان را سیاه می کند ، و صدقه پشت اورا می شکند، و دوست داشتن برای خدا وهمیاری درکارنیك ریشه اورا می کند، واستغفارشاهرگش را می زند و هر چیزی زکاتی دارد وزکات بدن ها، روزه گرفتن است.

درس اول: شرایط روزه

درس اول" شرایط روزه

از شما دانش‌پژوهان گرامی انتظار می‌رود، پس از مطالعه این درس بتوانید:

۱. شرایط وجوب روزه را بیان کنید.

۲. احکام روزه مستحبی را توضیح دهید.

۳. اقسام روزه را نام ببرید.

یکی از مهم‌ترین برنامه‌های عملی اسلام برای خودسازی که موجب ایجاد حالت معنوی و صفای باطن انسان و زمینه ساز تقوا می‌باشد، روزه است. این عمل عبادی علاوه بر تاثیر در حالت معنوی، آثار مثبت زیادی در سلامتی بدن نیز دارد.

تعریف روزه

روزه آن است که انسان از اذان صبح (فجر صادق) تا اذان مغرب با قصد اطاعت فرمان خدای متعال از مُبطِلات روزه خودداری کند.

توجه

فجر صادق در مقابل فجر کاذب است. فجر کاذب نوری است که مدتی قبل از طلوع فجر صادق در آسمان پدید می‌آید و به جای پهن شدن بر روی افق، به صورت عمودی به سمت بالا انعکاس می‌یابد. فجر صادق زمانی است که نور سفید متصل به سطح افق با روشنایی کم طلوع کرده و در افق پراکنده می‌شود و باگذشت زمان، شدت نور آن بیشتر می‌شود. با توجه به اینکه تشخیص دقیق طلوع فجر سخت است، جهت رعایت احتیاط، برای روزه، هم‌زمان با شروع اذان صبح، باید امساک نمود و برای نماز صبح حدود ده دقیقه بعد از شروع اذان، آن را به جا آورد.

شرایط واجب شدن روزه و صحّت آن

شرایط واجب شدن روزه عبارت است از:

۱. بلوغ؛

۲. عقل؛

۳. قدرت؛

۴. بی هوش نبودن؛

۵. مسافر نبودن؛

۶. حائض و نفساء نبودن؛

۷. ضرر نداشتن روزه؛

۸. حرجی نبودن روزه.

کارگاه احکام

با راهنمایی استاد محترم و با استفاده از منابع فقهی، معنا و مفهوم «حَرَج» را در احکام شرعی بررسی کنید. آیا مصادیق حرج در روزه با حرج در دیگر احکام تفاوتی دارد؟

بنابراین، روزه بر افرادی واجب است که واجد شرایط فوق باشند، پس روزه بر کودک نابالغ، فرد دیوانه، بی‌هوش، کسی که توانایی گرفتن روزه ندارد، مسافر، زن حائض و نفساء و کسی که روزه برای او ضرر یا حرج (مشقت زیاد) دارد واجب نیست.

توجه

دخترانی که تازه به سن بلوغ می رسند واجب است روزه بگیرند و ترک آن به صرف دشواری، ضعف جسمانی و مانند آن جایز نیست، مگر آنکه روزه برای آنها ضرر داشته یا تحمل آن با مشقت زیادی همراه باشد.

زن حائض و نفسا

روزه زن حائض یا نفساء صحیح نیست؛ حتی اگر لحظاتی قبل از مغرب حائض شود یا زایمان کند و همچنین است اگر لحظاتی بعد از طلوع فجر پاک شود.

ضرر داشتن روزه برای بدن

کسی که می‌داند روزه برای او ضرر دارد یا احتمال عقلائی می‌دهد که ضرر داشته باشد (یعنی خوف ضرر دارد) روزه بر او واجب نیست، بلکه در مواردی نیز حرام است، خواه این یقین و ترس از تجربه شخصی حاصل شده باشد یا از گفته پزشک امین و یا از منشأ عقلایی دیگر و اگر روزه بگیرد، صحیح نیست؛ مگر آنکه به قصد قربت گرفته باشد و بعداً معلوم شود که ضرر نداشته است.

مهارت آموزی

شناخت برخی تصورات اشتباه نسبت به اعمال شرعی در میان برخی افراد، سبب می‌شود تا در زمان مناسب، بتوانیم دیدگاه اشتباه ایشان را اصلاح کنیم. برای مثال برخی فکر می‌کنند حتی اگر با وجود بیماری و ضرر، روزه بگیرند حتما ثواب زیادی خواهند برد چرا که سختی زیادی متحمل شده‌اند اما طبق آنچه که در احکام شرعی بیان شده، چنین شخصی نباید روزه بگیرد.

مسئله

کسی که معتقد است روزه برای او ضرر ندارد، اگر روزه بگیرد و بعد از مغرب بفهمد روزه برای او ضرر داشته است، روزه‌اش باطل است و باید قضای آن را به جا آورد.

قاعده فقهی

قاعده وجوب دفع ضرر مُحتمل: این قاعده، یکی از قواعد عقلی و مفهوم آن حکم عقل به لزوم دفع ضرر محتمل است. بدین معنا که عقل با قطع نظر از شرع، حکم به لزوم آن می‌کند. مقصود از ضرر، اعم از دنیوی و اخروی است. برای مثال شرط صحت و وجوب روزه، نداشتنِ مرضی که روزه برای آن زیان دارد، می‌باشد.

روزه بیماری که در میان روز خوب شده

اگر مریض در اثنای روز ماه رمضان خوب شود، واجب نیست نیت روزه کند و آن روز را روزه

بگیرد ولی اگر پیش از ظهرباشد و کاری که روزه را باطل می کند انجام نداده باشد، احتیاط مستحب آن است که نیت کند و روزه بگیرد و پس از ماه رمضان باید آن را قضا کند.

روزه مستحب

الکافي: محمد بن إسماعيل، عن الفضل بن شاذان، عن ابن أبي عمير، عن معاوية بن عمار، عن إسماعيل بن يسار، قال: قال أبوعبد الله (عليه السلام): «قال أبي: إن الرجل ليصوم يوما تطوعا يريد ما عند الله عز و جل، فيدخله الله به الجنة».(۷: ۳۷۱ / ۶۲۵۶)

امام صادق (علیه السلام): پدرم فرمودند، همانا شخص، یك روز را به خاطرثواب الهی ، روزه مستحب می‌گیرد خداوند بدان سبب او را وارد بهشت می‌سازد.

تا اینجا نسبت به شرایط وجوب روزه آگاه شدید؛ اما گاهی پیش می‌آید که قصد گرفتن روزه مستحب داریم و باید بدانیم در چه شرایطی می‌توانیم این کار را انجام دهیم. در ادامه‌ی این درس، شرایط روزه مستحب را، فرا خواهید گرفت.

شرط صحت روزه

برای صحیح بودن روزه مستحب، لازم است قضای روزه ماه رمضان و همچنین بنابراحتیاط واجب روزه واجب دیگری بر عهدهٔ فرد نباشد.

پرسش میانی

پسر ارشدی که پدرش فوت نموده و روزه قضا داشته، می‌تواند روزه مستحب بگیرد؟

باید توجه داشت، کسی که روزه قضا به ذمه دارد و نمی‌داند با وجود داشتن روزه قضا، روزه مستحب صحیح نیست، اگر به نیت استحباب، روزه بگیرد، روزه‌اش باطل است و به جای روزه قضا هم حساب نمی شود.

توجه

کسی که نمی‌داند روزه قضا برعهده دارد یا نه، اگر به نیت آنچه که وظیفه اوست (اعم از روزه

قضـا و مسـتحبی)، روزه بگیـرد و در واقـع روزه قضـا بـر عهـده اش باشـد، بـه عنـوان روزه قضـا حساب می شود.

واجبات روزه

به طور کلی، آنچه باید در روزه مراعات شود، دو چیز است:

۱. نیّت

۲ .پرهیز از مبطلات

اقسام روزه

روزه چهار قسم است: واجب، حرام، مستحب و مکروه.

روزه‌های واجب عبارت اند از:

۱. روزه ماه مبارک رمضان؛

۲. روزه قضا؛

۳. روزه کفاره؛

۴. روزه روز سوم اعتکاف؛

۵. روزه بدل از قربانی در حج تمتّع؛

۶. روزه مستحبی که به واسطه نذر و عهد و قسم واجب شده است؛

۷. روزه قضای پدر و بنابر احتیاط واجب مادر که بر پسر بزرگ واجب است.

روزه‌های حرام عبارت است از:

۱. روزه عید فطر؛

۲. روزه عید قربان؛

۳. روزه روزی که نمی دانند آخر شعبان است یا اول ماه رمضان به نیت ماه رمضان؛

۴. روزه مستحب زن در صورت از بین رفتن حق شوهر؛

۵. روزه کسی که روزه برای او ضرر دارد؛

۶. روزه مسافر، مگر مواردی که استثنا شده است.

روزه‌های مستحب عبارت است از:

روزه در تمام روزهای سال (جز روزه‌های حرام و مکروه) مستحب است؛ ولی روزه بعضی از روزها مستحب مؤکّد است؛ از جمله:

۱. اولین و آخرین پنج شنبه هرماه و اولین چهارشنبه از دهه دوم هر ماه

۲. سیزدهم، چهاردهم و پانزدهم هر ماه (ایّام البیض)

۳. ماه رجب و شعبان (تمام یا بعضی از آن حتّی یک روز)

۴. میلاد رسول اکرم صلی الله علیه وآله (۱۷ ربیع الاوّل)

۵. عید مبعث (۲۷ رجب)

۶. عید غدیر (۱۸ ذی الحجه)

۷. روز دحو الارض(۲۵ ذی القعده)

روزه‌های مکروه عبارت است از:

۱. روزه مستحب مهمان بدون اذن میزبان یا با نهی او؛

۲. روزه روز عرفه در صورتی که موجب ضعفی شود که مانع از اعمال عرفه گردد.

حکمت آموزی

روزه عبادتی است که پیدایش آن را می‌توان با حضور حضرت آدم علیه السلام در زمین و پس از خروج وی از بهشت، مقرون دانست. روزه از آن واجباتی است که در تمام ادیان الهی به عنوان یک رکن اصلی به شمار آمده است. علامه طباطبایی ره می‌فرماید: از آیه شریفه «کما کتب علی الذین من قبلکم» بر می آید که برادیان آسمانی گذشته نیز روزه واجب بوده است. هر چند در تورات و انجیلی که امروز در دست یهودیان و مسیحیان است، چیزی که دلالت بر وجوب روزه نماید نیست و فقط روزه را بزرگ شمرده و ستوده‌اند، ولی در عین حال، در سال چند روزی را به شیوه‌های مختلف روزه می‌گیرند.

واژه‌ها و اصطلاحات

حَرَج: مشقت، سختی و دشواری؛ به طوری که معمولاً قابل تحمل نباشد.

أثنا: بین، حین، خِلال، ضمن.

مبطلات: اموری که باطل کننده عمل هستند.

پرسش و تمرین

۱. کسی که نمی‌داند روزه قضا بر عهده دارد یا نه، چه وظیفه ای دارد؟

۲. شرایط وجوب روزه را نام ببرید و هر یک را توضیح دهید.

۳. روزه‌های مستحب را بنویسید.

۴. اگر مریض در اثنای روز ماه رمضان خوب شود....

۵. کدام گزینه غلط است.

الف. روزه عید قربان مکروه است.

ب. برای صحیح بودن روزه مستحب لازم است قضای روزه ماه رمضان بر عهده فرد نباشد

ج. کسی که می‌داند روزه برای او ضرر دارد یا احتمال عقلائی می دهد که ضرر داشته باشد، نباید روزه بگیرد.

د. روزه عید غدیر مستحب است.

درس دوم: نیت روزه

یکی از واجبات بسیار مهم در اعمال عبادی که صحت و پذیرش عبادات، وابسته به آن می‌باشد، نیت است.
از شما دانش‌پژوهان گرامی انتظار می‌رود، پس از مطالعه این درس بتوانید:
۱. احکام نیت روزه ماه رمضان را بیان کنید.
۲. شرایط نیت روزه واجب معین را نام ببرید.
۳. مفهوم استمرار در نیت را توضیح دهید.

نیّت

روزه مانند همه عبادت های دیگر باید با نیت همراه باشد، یعنی خودداری از خوردن و آشامیدن و سایر چیزهای باطل کننده روزه، برای اطاعت از دستور خداوند باشد. البته صرف تصمیم و چنین عزمی کافی است و لازم نیست آن را بر زبان آورد.
الكافي: عدة من أصحابنا، عن أحمد بن محمد بن خالد، عن علي بن أسباط، عن محمد بن إسحاق بن الحسين بن عمرو، عن حسن بن أبان، عن أبي بصير، قال: سألت أبا عبد الله عليه السلام عن حد العبادة التي إذا فعلها فاعلها كان مؤديا، فقال: «حسن النية بالطاعة» (۳: ۲۲۰)
ابی بصیر گوید از حضرت صادق علیه السّلام سؤال کردم: که حد و میزان عبادت که اگر بر طبق آن میزان عبادت انجام شود پذیرفته می‌شود چیست؟ فرمود: داشتن نیت خوب و پاك در اطاعت .

تعیین نوع روزه

در روزه‌ی ماه رمضان تعیین نوع روزه لازم نیست، بلکه نیت روزه به تنهایی کافیست ولی در غیر ماه رمضان لازم است نوع روزه، هرچند به صورت اجمالی، معین شود.

مهارت آموزی

باید توجه داشت، نسبت به وسواس برخی افراد که در به زبان آوردن نیت اعمال عبادی از جمله نماز دارند، باید با بیان قاطع ایشان را از این وسواس رها کرد و آن‌ها را از دام شیطان

نجات داد.

همانطور که گذشت، در روزه‌ی غیر ماه رمضان باید نوع آن را در نیت مشخص کرد؛ مثلا کسی که فقط روزه قضا بر او واجب است، باید یا به طور مشخص نیّت روزه قضا کند یا به صورت مجمل (یعنی مافی الذمه) نیت کند روزه ای که بر عهده اوست انجام میدهد. و اگر چند نوع روزه بر عهده‌اش باشد؛ مانند روزه قضا و نذر، باید معین کند روزه‌ای که می‌گیرد کدام یک از آن‌ها است.

پرسش پژوهشی

چرا در ماه رمضان نیاز به تعیین نوع روزه نیست؟

توجه

اگر مکلّف می‌داند روزه‌ای بر عهده اش است اما نوع آن را نمی‌داند، می‌تواند نیّت مافی الذمه کند.

یوم الشک

روزی که معلوم نیست آخر شعبان است یا اول ماه رمضان (که به آن یوم الشّک گفته می شود) روزه‌اش واجب نیست و اگر کسی بخواهد در آن روز روزه بگیرد، نمی‌تواند نیت روزه رمضان کند، بلکه می‌تواند روزه مستحب آخر شعبان یا روزه قضا و مانند آن را قصد کند و اگر بعداً معلوم شود که رمضان بوده، به عنوان روزه رمضان حساب می‌شود و قضای آن روز لازم نیست و اگر در بین روز بفهمد که ماه رمضان است، باید از همان لحظه، نیت روزه رمضان کند.

قاعده فقهی

قاعده تبعیة العمل للنّیة: مفاد این قاعده عبارت است از اینکه عمل در صحت و بطلان، طاعت و معصیت و غیرآن، تابع نیت است. در روایات متعدد آمده است: عمل جز به نیت نیست؛ اعمال بر حسب نیات است؛ بهره هر کس آن چیزی است که نیت کرده است.

زمان نیت روزه

۱. روزه ماه رمضان

از آنجا که شروع روزه از اول فجر است، نیت آن هم باید از آن لحظه به تأخیر نیفتد و بهتر است پیش از فرا رسیدن طلوع فجر، نیت روزه کند.

پرسش میانی

آیا میتوان هم زمان با طلوع فجر، نیت روزه کرد ؟

انسان می‌تواند در هر شب از ماه رمضان برای روزه فردا، نیّت کند ولی بهتر است که شب اول ماه، روزه همه ماه را نیّت کند و هر شب نیز نیّت خود را تجدید کند.

تاخیر عمدی نیت تا طلوع فجر

اگر کسی در شب ماه رمضان، عمداً تا طلوع فجر، نیت روزه نکند، هر چند در اثنای روز نیت کند، روزه‌اش صحیح نیست. البته باید تا مغرب آن روز از همه مبطلات روزه اجتناب کند و بعد از ماه رمضان، قضای آن روز را به جا آورد.

نیت نکردن از روی فراموشی

کسی که در ماه رمضان از روی فراموشی یا بی اطلاعی، نیت روزه نکند و در بین روز متوجه شود، چنانچه کاری که روزه را باطل می کند انجام داده باشد، نمی‌تواند نیت روزه کند؛ چه قبل از ظهر متوجه شود یا بعد از ظهر. اما اگر کاری که روزه را باطل می‌کند، انجام نداده باشد در صورتی که بعداز ظهر متوجه شود، نیت روزه او صحیح نیست و در هر دو صورت تا مغرب باید از کارهای باطل کننده روزه خودداری کند، و اگر پیش از ظهر متوجه شود، بنابر احتیاط واجب باید نیت روزه کند و بعداً نیز روزه آن روز را قضا کند.

۲. نیّت روزه غیر ماه رمضان

الف) واجب معین

اگر روزه واجب معینی غیر از روزه ماه رمضان بر انسان واجب باشد، مانند اینکه نذر کرده باشد که روز معینی را روزه بگیرد، در صورتیکه عمداً تا طلوع فجر نیّت نکند، روزه‌اش باطل است ولی چنانچه فراموش کند و تا پیش از ظهر یادش بیاید، می‌تواند نیت روزه کند.

ب) واجب غیر معین

اگر برای روزه واجب غیر معین؛ مانند روزه کفاره یا قضا تا قبل از ظهر (عمداً یا سهواً) نیت نکند، چنانچه تا آن وقت کاری که روزه را باطل می کند انجام نداده باشد، می‌تواند نیت کند و روزه‌اش صحیح است ولی از ظهر به بعد نیت روزه صحیح نیست.

پرسش میانی

برای روزه‌ی مستحبی تا چه زمانی فرصت نیت وجود دارد؟

استمرار در نیت

در روزه واجب معین؛ مانند روزه ماه رمضان و نذر معین، واجب است نیت از طلوع فجر تا مغرب، استمرار داشته باشد. بنابراین اگر بین روز از نیت روزه برگردد و قصد ادامه روزه نداشته باشد، روزه‌اش باطل می شود و قصد دوباره برای ادامه روزه فایده ای ندارد، البته تا اذان مغرب باید از مبطلات روزه خودداری کند.

کارگاه احکام

اصطلاح استمرار در نیت در این بحث و در مسائل مربوط به نماز مسافر بیان شده است. با راهنمایی استاد محترم و مراجعه به منابع معتبر، مفهوم و مصادیق استمرار در نیت را به خوبی تبیین کنید.

توجه

اگر در روزه واجب معین بین روز مردد شود که روزه را ادامه دهد یا نه و یا تصمیم بگیرد یکی از مبطلات روزه را انجام دهد ولی آنرا انجام ندهد، بنابر احتیاط واجب باید روزه را تمام کند و بعداً قضای آن را به جا آورد.

اگر در روزه مستحب و واجب غیر معین (که وجوب آن مخصوص به روز معینی نیست) تصمیم بر قطع روزه بگیرد، یا مردد شود، چنانچه کاری که روزه را باطل می کند انجام نداده باشد، می‌تواند دوباره تا پیش از ظهر نیت روزه واجب غیر معین و تا پیش از غروب نیت روزه مستحب کند.

پرسش برای پژوهش

چرا در روزه واجب غیر معین پس از بازگشت از نیت، می‌توان به نیت رجوع کرد و روزه را ادامه داد اما در روزه واجب معین امکان این مسئله نیست؟

حکمت آموزی

روزه یکی از پنج ستونی است که دین اسلام برآنها بنا شده است و اگر روزه فایده ای جز ترقی انسان از صفات پست حیوانی به مقامات روحانی نداشت، در فضیلت آن کافی بود.
علاوه بر این در روایت آمده است:« روزه سپری در برابر آتش جهنم است».
مطابق روایات روزه حافظه را زیاد می‌کند، بلغم را از بین می‌برد، بدن را سلامتی می‌دهد، زکات بدن است و روی شیطان را سیاه می‌کند.

واژه‌ها و اصطلاحات

عمد: از روی قصد کاری را انجام دادن.
نذر: ملزم کردن خود (با صیغه‌ی مخصوص) بر کاری که از نظر شرع مطلوب است.
فجر: سپیده صبح.

پرسش و تمرین

۱. واجب معین و غیرمعین را تعریف کنید و برای هر یک دو مثال بزنید.

۲. در کدام روزه‌ها می‌توان تا پیش از ظهر نیت کرد؟

۳. در کدام حالات زیر روزه صحیح است؟

الف. عمدا تا ساعت پنج بعد از ظهر نیت نکرده و پس از خوردن عصرانه نیت روزه مستحب می‌کند.

ب. از خستگی خوابش برد و نزدیک طلوع آفتاب بیدار شد. اکنون می‌خواهد نیت روزه قضا انجام دهد.

ج. چند دقیقه مانده به اذان مغرب با خود گفت: از صبح که چیزی نخوردم، بگذار نیت روزه نذری که به عهده دارم بکنم.

د. پیش از نماز ظهر یادش افتاد امروز روز اول ماه رمضان است و سریع نیت روزه کرد.

۴. امساک چیست؟ در چه مواقعی باید امساک کرد؟

۵. در ماه رمضان نمی‌توان نیت روزه دیگر انجام داد مگر برای ..... که می‌تواند نیت روزه نذر انجام دهد.

درس سوم: مُبطِلات روزه

از شما دانش‌پژوهان گرامی انتظار می‌رود، پس از مطالعه این درس بتوانید:
۱. مبطلات روزه را نام ببرید.
۲. احکام خوردن و آشامیدن مبطل روزه را بیان کنید.
۳. حکم باقی ماندن بر جنابت و حیض و نفاس تا اذان صبح را توضیح دهید.

در روزه ماه رمضان و دیگر روزه‌ها، باید از انجام مبطلات پرهیز کرد چرا که صحت روزه مشروط بر این است که از طلوع فجر تا اذان مغرب مبطلی انجام نشود . در این درس با برخی از مبطلات آشنا خواهیم شد.

حسن بن عبد الله، از پدران گرامش از جدش حضرت حسن بن علی بن ابی طالب علیهم السلام، نقل می‌کند که حضرت فرمودند: چند نفر یهودی محضر رسول خدا صلی الله علیه و آله و سلم مشرف شده و داناترین آنها مسائلی چند از حضرتش پرسید، در بین سؤالات عرضه داشت: برای چه خداوند عز و جل سی روز، روزه بر امتت واجب کرده و بر امم سابقه بیشتر از سی روز لازم قرار داده بود؟ نبی اکرم (صلی الله علیه و آله و سلم) فرمودند: وقتی جناب آدم علیه السلام از شجره منهیه تناول نمود آنچه خورده بود مدت سی روز در شکمش باقی ماند پس حق تعالی بر ذریه او واجب کرد که تا سی روز گرسنه و تشنه باشند و آنچه را که در بین این سی روز می‌خورند و در خوردن مجاز هستند تفضلی است از ناحیه حق تعالی برایشان و همین حکم بر جناب آدم نیز ثابت بود باری حق عز و جل حکم مزبور را بر امت من واجب گردانید، سپس حضرت این آیه را تلاوت فرمودند: «کتب علیکم الصیام کما کتب علی الذین من قبلکم لعلکم تتقون أیاما معدودات»[1] یهودی عرضه داشت: ای محمد راست گفتی، بفرمایید: پاداش کسی که این سی روز را روزه دارد چیست؟ نبی اکرم صلی الله علیه و آله و سلم فرمودند: مؤمنی نیست که ماه رمضان را به امید اجر و پاداش روزه بگیرد مگر آنکه خداوند هفت خصلت برایش مقرر می‌فرماید: اول: حرام را از بدنش ذوب می‌کند.

---

[1]. بقره، ۱۸۳.

دوم: به رحمت باری تعالی نزدیك می‌گردد. سوم: روزه‌اش كفاره لغزش پدرش حضرت آدم علیه السلام می‌باشد. چهارم: حق تعالی سختی‌های مرگ را براو آسان می‌فرماید. پنجم: از گرسنگی و تشنگی روز قیامت در امانش قرار می‌دهد. ششم: برات آزادی از جهنم را نصیبش می‌گرداند. هفتم: از طیبات بهشتی بهره‌مندش می‌کند. یهودی عرضه داشت: ای محمد راست گفتی. علل الشرایع (۲: ۵۱۲/ ۱).

پرهیز از مُبطلات روزه

نُه چیز روزه را باطل می کند:

۱. خوردن و آشامیدن؛

۲. آمیزش جنسی؛

۳. کاری که موجب خروج منی شود (استمنا)؛

۴. باقی ماندن بر جنابت یا حیض یا نفاس تا اذان صبح؛

۵. اماله با چیزهای روان و مایع؛

۶. قی کردن؛

۷. دروغ بستن به خدا و پیامبر و ائمه (علیهم السلام) (بنابر احتیاط واجب)؛

۸. رساندن غبار غلیظ به حلق (بنابر احتیاط واجب)؛

۹ .فرو بردن تمام سر در آب (بنابر احتیاط واجب).

۱. خوردن و آشامیدن

اگر روزه دار عمداً و آگاهانه چیزی بخورد یا بیاشامد، روزه او باطل می شود، خواه از خوراکی ها و آشامیدنی‌های معمول باشد یا غیرخوراکی؛ مانند کاغذ، پارچه و امثال آن، و خواه زیاد باشد یا کم، مانند قطره‌های کوچک آب یا خرده کوچکی از نان.

اما اگر روزه دار سهواً چیزی بخورد یا بیاشامد، روزه‌اش باطل نمی شود؛ خواه روزه واجب باشد یا مستحب.

توجه

اگر هنگام خوردن غذا متوجه شود صبح شده، باید لقمه را از دهان بیرون بیاورد و اگر عمداً آن را فرو ببرد، روزه‌اش باطل است.

پرسش میانی

اگر کسی را مجبور به خوردن چیزی کنند، روزه باطل می‌شود؟

غذای لای دندان

اگر روزه دار غذایی را که لای دندان مانده است عمداً فرو ببرد، روزه‌اش باطل می شود، اما اگر نداند غذا لای دندانها است و یا فرو بردن آن عمدی و با توجه نباشد، روزه باطل نمی شود.

توجه

فرو بردن آب دهان، روزه را باطل نمی کند.

فرو بردن اخلاط سر و سینه تا به فضای دهان نرسیده، روزه را باطل نمی کند، اما اگر داخل فضای دهان شود، احتیاط واجب آن است که آن را فرو ندهد.

آمپول و سرم

احتیاط واجب آن است که روزه دار از استعمال آمپول های تقویتی و آمپول هایی که به رگ تزریق می شود و همچنین انواع سِرُم ها خودداری کند ولی تزریق آمپول غیرتقویتی در عضله؛ مانند آنتی بیوتیک یا مسکن یا آمپول بی حسی و نیز دارویی که روی زخم ها و جراحت ها گذاشته می شود، اشکال ندارد.

خوردن قرص و مانند آن درصورتی که برای درمان بیماری ضرورت داشته باشد، اشکال ندارد ولی روزه باطل می شود و باید قضای آن را بگیرد.

اگر هنگام استفاده از قرص‌های زیرزبانی، آب دهان با آن آغشته شده باشد، در صورت بیرون ریختن آن، روزه صحیح است.

کارگاه احکام

موضوع شناسی یکی از مسائل مهم برای شناخت احکام و مسائل شرعی است. از مسائل

مهم در بحث مبطلات روزه، آشنایی با برخی از انواع آمپول ها و داروهای تقویتی است. با کمک استاد محترم و ضمن یک کارگاه به بررسی این موارد بپردازید.

دخانیات

احتیاط واجب آن است که روزه دار از دود انواع دخانیات و مواد مخدری که از راه بینی یا زیر زبان جذب می شود خودداری کند.

خون دهان و لثه

خون آمدن از دهان، روزه را باطل نمی کند ولی واجب است از رسیدن آن به حلق جلوگیری شود.

خون لثه و دندان چنانچه در آب دهان مستهلک شود (از بین برود) محکوم به طهارت است و فرو بردن آن، روزه را باطل نمی‌کند. همچنین اگر به وجود خون در آب دهان شک داشته باشد، فرو بردن آن اشکال ندارد و روزه صحیح است.

مهارت آموزی

یکی از مهارت‌های مهم در تسلط بر احکام شرعی، شناخت روابط و پیوند میان مسائل مختلف است. برای مثال، در بحث بالا که بیان شد اگر خون در دهان مستهلک شود پاک است، مطلبی است که در درسنامه فقه۱ با آن پیش‌تر آشنا شده بودید و در این مسئله به کار گرفته شد. باتوجه به اندوخته های قبلی بیان کنید، این مسئله در کدام موضوع بیان شده بود؟

مسئله

جویدن غذا برای کودک و چشیدن غذا و مانند آن، که معمولاً به حلق نمی رسد، روزه را باطل نمی کند، هر چند اتفاقی و بی اختیار به حلق برسد و فرو رود؛ ولی اگر از اول بداند که به حلق می رسد، در صورت فرو رفتن، روزه باطل می شود.

ضعف بدن

انسان نمی‌تواند به خاطر ضعف، روزه را افطار کند ولی اگر ضعف او به اندازه‌ای باشد که معمولاً نمی‌توان آن را تحمل کرد، می‌تواند روزه را افطار کند و سپس قضای آن را بگیرد.

۲. آمیزش جنسی

اگر فراموش کند که روزه است و آمیزش جنسی کند، روزه او باطل نمی‌شود ولی هر لحظه که یادش آمد باید فوراً از حال آمیزش خارج شود وگرنه روزه‌اش باطل می شود.

۳. استمنا (خود ارضایی جنسی)

اگر روزه دار عمداً کاری کند که منی از او بیرون بیاید، روزه‌اش باطل می شود.

اگر به قصد بیرون آمدن منی کاری کند، در صورتی که منی بیرون نیاید، بنابراحتیاط باید روزه را تمام کند و بعداً قضای آن را هم بگیرد.

احتلام

اگر از روزه دار در خواب یا بیداری بی اختیار منی خارج شود، روزه باطل نمی‌شود.

بنابراین محتلم شدن در روز، روزه را باطل نمی‌کند و اگر روزه دار بداند که با خوابیدن محتلم می‌شود، می‌تواند بخوابد.

مسئله

اگر روزه دار در روز ماه رمضان و سایر ایام که روزه است در حال خواب جنب شود، پس از بیدار شدن واجب نیست فوراً غسل کند.

۴. باقی ماندن بر جنابت و حیض و نفاس تا اذان صبح

اگر کسی در شب ماه رمضان جنب باشد، باید تا قبل از اذان صبح (طلوع فجر) غسل کند و اگر عمداً تا آن هنگام غسل نکند، روزه‌اش باطل است. البته تا مغرب باید از انجام کارهایی که روزه را باطل می‌کند، خودداری کند.

اگر در شب ماه رمضان جنب شود و بدون عمد تا اذان صبح غسل نکند، مانند اینکه در خواب جنب شود و خواب او تا بعد از اذان صبح ادامه یابد، روزه‌اش صحیح است.

توجه

کسی که می‌خواهد روزه قضا بگیرد اگر عمداً تا طلوع فجر غسل جنابت نکند، روزه‌اش باطل است و اگر سهواً غسل نکند، بنابر احتیاط روزه‌اش باطل است.

کسی که در شب ماه رمضان جنب است و می‌داند اگر بخوابد پیش از اذان صبح بیدار می شود، چنانچه نمی خواهد پس از بیدار شدن غسل کند یا تردید داشته باشد، اگر بخوابد و بیدار نشود، روزه‌اش باطل است.

توجه

اگر در ماه رمضان، غسل جنابت را فراموش کند و با حالت جنابت صبح کند، روزه آن روز صحیح است ولی اگر این فراموشی چند روز طول بکشد باید روزه‌های ایام فراموشی را قضا کند البته نمازها در هر حال باطل است.

کسی که شک دارد بقاء بر جنابت روزه را باطل می‌کند یا نه و در حال جنابت روزه بگیرد، بنابر احتیاط واجب روزه‌اش باطل است[1] و باید قضای آن را نیز بگیرد. ولی اگر یقین دارد که بقای بر جنابت روزه را باطل نمی‌کند و بر این اساس روزه بگیرد، روزه‌اش صحیح است، هرچند رعایت احتیاط در قضای روزه نیکو است.

حیض و نفاس

اگر زن از خون حیض یا نفاس پاک شود، باید قبل از طلوع فجر غسل کند و اگر غسل را عمداً انجام ندهد، روزه‌اش باطل است.

توجه

اگر زن در حال روزه دچار عادت ماهانه و یا زایمان شود، روزه‌اش باطل می‌شود.

---

[1]. مواردی که بنابر احتیاط واجب روزه باطل است، مکلف باید روزه را گرفته و قضای آن را نیز به جا آورد.

زن اگر پس از اذان صبح از عادت ماهانه یا نفاس پاک شود، آن روز نمی‌تواند روزه بگیرد.

مسئله

اگر زن غسل حیض یا نفاس را فراموش کند و بعداً یادش بیاید، روزه‌هایی را که در این مدت گرفته صحیح است؛ خواه روزه ماه رمضان باشد یا غیرآن.

تیمم بدل از غسل

کسی که در شب ماه رمضان وظیفه دارد غسل کند، اگر به سبب تنگی وقت یا ضرر داشتن آب و مانند آن نتواند غسل کند، باید قبل از طلوع فجر تیمم بدل از غسل انجام دهد.
کسی که وظیفه اش تیمم است، جایز است خود را در شب های ماه مبارک رمضان جنب کند، به شرط اینکه بعد از جنب شدن، وقت کافی برای تیمم داشته باشد.

۵. اماله کردن

اماله کردن با چیز روان (تنقیه)، اگر چه از روی ناچاری و برای معالجه باشد، روزه را باطل می‌کند ولی استفاده از شیاف جامد، اشکال ندارد و روزه را باطل نمی‌کند.

حکمت آموزی

اولین پیامد ظاهری روزه سلامتی است. رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: «صوموا تصحوا» روزه بگیرید تا سالم بمانید. در طب امروز و هم چنین طب قدیم اثر معجزه آسای «امساک» در درمان انواع بیماری ها اثبات شده است. دکتر کارلو آمریکایی می‌گوید: «مهر شخص بیمار باید هر سال مدتی از غذا پرهیز کند... روزه‌ای که اسلام واجب کرده بزرگترین ضامن سلامتی می‌باشد». اما مهم‌ترین هدفِ روزه، بُعد اخلاقی و آثار تربیتی آن است. روزه روح انسان را تلطیف و اراده او را قوی و غرائزش را تعدیل می‌کند و بر قلب انسان نور و صفا می‌بخشد.

واژه‌ها و اصطلاحات

امساک: خودداری کردن، پرهیز از چیزهایی همچون محرمات احرام، مبطلات روزه و ....

احتلام: خروج منی در حال خواب.

اِماله: داخل کردن داروی مایع در بدن، از طریق مخرج غائط، با ابزار مخصوص.

پرسش و تمرین

۱. در چه صورت فرو بردن غذای لای دندان مُبطِل روزه است؟

۲. در مقابل هرکدام از موارد زیر بطلان یا صحت روزه را بنویسید.

الف. تزریق آمپول عضلانی

ب. خوابیدن پس از جنابت با علم به بیدار نشدن پیش از اذان صبح

ج. خوابیدن پیش از اذان مغرب با علم به جنب نشدن

د. روزه گرفتن با فراموشی غسل حیض و نفاس

۳. حائض با چه شرایطی در روزی که پاک می‌شود می‌تواند روزه بگیرد؟

۴. کسی که در شب ماه رمضان وظیفه دارد غسل کند، اگر به سبب تنگی وقت یا ضرر داشتن آب و مانند آن نتواند غسل کند...

الف. روزه‌اش مطلقا باطل است.

ب. بنابراحتیاط واجب روزه‌اش باطل است و باید تا اذان مغرب امساک کند.

ج. مطلقا روزه‌اش صحیح است.

د. باید قبل از طلوع فجر تیمم بدل از غسل انجام دهد.

۵. احکام باطل شدن روزه به وسیله استمنا را توضیح دهید.

درس چهارم: مبطلات روزه-۲

از شما دانش‌پژوهان گرامی انتظار می‌رود، پس از مطالعه این درس بتوانید:
۱. احکام باطل شدن روزه بوسیله قی کردن را توضیح دهید.
۲. احکام دروغ بستن به پیامبر صلی الله علیه و آله و اهل بیت (علیهم السلام) در حال روزه داری را بیان کنید.
۳. حکم فروبردن تمام سرزیرآب را توضیح دهید.

در درس گذشته با برخی مبطلات روزه آشنا شدید. در ادامه موارد دیگری که باعث باطل شدن روزه می‌شوند را فراخواهید گرفت. قی کردن، دروغ بستن به خدا و پیامبران و معصومین(علیهم السلام)، رساندن غبار غلیظ به حلق و فرو بردن سر در آب، از دیگر مبطلات روزه به شمار می آید.

۶. قی کردن

هرگاه روزه دار عمداً قی (استفراغ) کند، روزه‌اش باطل می‌شود؛ هرچند به واسطه بیماری و مانند آن ناچار به این کار باشد ولی اگر سهواً یا بی‌اختیار باشد، روزه باطل نمی‌شود.

توجه

اگر هنگام آروغ زدن، چیزی در دهان روزه دار بیاید، باید آن را بیرون بریزد ولی اگر بی اختیار فرو رود، روزه‌اش صحیح است.

۷. دروغ بستن به خدا و پیامبران و معصومین (علیهم السَلام)

دروغ بستن به خدا و پیامبران و معصومین (علیهم السَلام) بنابر احتیاط واجب روزه را باطل می کند، هرچند بعداً توبه کند و بگوید نسبت دروغ داده است.

پرسش برای پژوهش

اگر دروغ را در فضای شوخی و هزل بیان کند، باز هم مبطل روزه است ؟

نقل روایاتی که در کتاب ها آمده است و انسان نمی‌داند که دروغ است، اشکال ندارد، هر چند احتیاط مستحب آن است که آنها را با نسبتِ به آن کتاب، نقل کند.

مهارت آموزی

بیان سیره علما در رعایت احکام شرعی و التزام عملی ایشان به انجام واجبات و ترک محرمات، از مواردی است که انگیزه‌ی مخاطب را برای انجام دستورات شرعی تقویت می‌کند.

اگر سخنی را با اعتقاد به اینکه راست است از قول خداوند متعال یا پیامبر یا معصومین (علیهم السَلام) نقل کند و بعد بفهمد دروغ بوده، روزه‌اش باطل نمی‌شود.
اگر روزه‌دار درحالی که می‌داند دروغ بستن به خداوند متعال و پیامبراکرم (صلی الله علیه وآله) روزه را باطل می کند، چیزی را که می‌داند دروغ است به آنان نسبت دهد و بعداً معلوم شود راست بوده، بنابر احتیاط باید روزه را تمام کرده و بعداً قضای آن را هم بگیرد.

کارگاه احکام

بررسی مصادیق مختلف دروغ و آشنایی با احکام آن در موضوعات مختلف، سبب فهم بهتر موارد مرتبط با این عمل می‌باشد. با راهنمایی استاد محترم و با مراجعه به رساله مراجع محترم، احکام دروغ را بررسی کنید.

۸. رساندن غبار غلیظ به حلق

بنابر احتیاط واجب روزه دار باید غبار غلیظ؛ مانند غباری که از جارو کردنِ زمین خاکی بر می خیزد، همچنین دود سیگار و دیگر دخانیات را فرو ندهد و اگر چنین کند بنابر احتیاط روزه‌اش باطل است.

مسئله

۱. استعمال اسپری که حاوی داروی رفع تنگی نفس است برای روزه دار اشکال ندارد و موجب بطلان روزه نمی‌شود.

۲. داخل شدن غبار و دود به دهان و بینی بدون اینکه به حلق برسد، روزه را باطل نمی‌کند.

اگر فراموش کند که روزه است و غبار و مانند آن به حلقش برسد، روزه‌اش باطل نمی‌شود. همچنین اگر بی اختیار غبار به حلق برسد، روزه صحیح است.

۹. فرو بردن سر در آب

اگر روزه دار عمداً تمام سر را در آب فرو ببرد، بنابراحتیاط واجب روزه‌اش باطل می‌شود و باید روزه آن روز را قضا کند.

توجه

در حکم مسأله قبل فرقی نیست بین اینکه هنگام فرو بردن سر در آب، بدن نیز در آب باشد یا فقط سر را در آب فرو برد.

اگر نصف سر را در آب فرو ببرد و بیرون بیاورد و سپس نصف دیگر سر را در آب فرو برد، روزه‌اش باطل نمی شود.

مسئله

۱. اگر عمداً تمام سر را زیر آب ببرد ولی مقداری از موها بیرون بماند، بنابراحتیاط واجب روزه باطل می شود.

۲. اگر شک کند که تمام سر زیر آب رفته یا نه، روزه‌اش صحیح است.

پرسش میانی

اگر روزه دار بی اختیار در آب بیفتد و تمام سر او را آب بگیرد یا به زور سر او را زیر آب ببرند، روزه‌اش چه حکمی دارد؟

باید توجه داشت که ریختن آب روی سر یا ایستادن زیر دوش حمام، روزه را باطل نمی‌کند.

حکمت آموزی

من لا یحضره الفقیه: و روى غياث بن إبراهيم عن أبي عبد الله عليه السلام عن أبيه عن جده عليه السلام قال قال علي بن أبي طالب عليه السلام «لا تقولوا رمضان و لكن قولوا شهر رمضان فإنكم لا تدرون ما رمضان» (۲: ۱۷۲/ ۲۰۵۱): غیاث بن ابراهیم گوید:امام صادق علیه السّلام از پدر بزرگوارش از جدّش روایت نموده که فرمود:حضرت علی صلوات اللّه علیه فرمودند:نگوئید رمضان، بلکه بگوئید«شهر رمضان»چون شما نمی‌دانید رمضان چیست! شرح:«نهی در اینجا بمعنی حرام بودن نیست بلکه حمل بر کراهت شده است.و از پیغمبر صلی اللّه علیه و آله روایت شده که این ماه رمضان نامیده شده،زیرا«یرمض الذّنوب»است یعنی گناهان را می‌سوزاند(می‌آمرزد).

رمضان در لغت از ماده (رمض) به معنای شدت گرما و تابش آفتاب بر سنگ و شن است. باتوجه به این که ماه رمضان، هنگام تحمل سختی و عطش و گرسنگی است، به این عنوان، نام گرفته است. این ماه، نهمین ماه قمری و یگانه ماهی است که نامش در قرآن آمده و نیز یکی از نام های خداوند است. از این رو در روایات آمده که کلمه «ماه» به «رمضان» اضافه گردد و به هیچ وجه به تنهایی گفته نشود. ماه رمضان بر همه ماه ها برتری دارد؛ زیرا همه کتاب‌های آسمانی در این ماه نازل شده‌اند.

واژه ها و اصطلاحات

دروغ: خبر دادن نادرست از چیزی یا کسی به عمد.

غبار: خاک، گردوخاک.

سیره: رفتار، روش، سنت.

پرسش و تمرین

۱. آیا هنگام روزه می‌توان غسل ارتماسی انجام داد؟

۲. کدام گزینه‌ها مبطل روزه هستند؟ دلیل خود را توضیح دهید.

الف. دود اگزوز اتوبوس

ب. گرد و خاک ناشی از طوفان

ج. دود سیگار

د. بخور حمام و سونا

۳. نقل روایاتی که در کتاب‌ها آمده است و انسان نمی‌داند که دروغ است...

الف. مطلقا جایز است.

ب. مطلقا مبطل روزه است.

ج. بنابراحتیاط واجب ترک شود.

د. بنابراحتیاط مستحب جایز است.

۴. آیا دروغ بستن به پیامبر صلی الله علیه و آله و اهل بیت (علیهم السلام) با نوشتار مبطل روزه است؟

۵. اگر کسی عمداً تمام سر را زیر آب ببرد ولی مقداری از موها بیرون بماند، روزه‌اش باطل می‌شود؟

درس پنجم: احکام مبطلات روزه

از شما دانش‌پژوهان گرامی انتظار می‌رود، پس از مطالعه این درس بتوانید:
۱. احکام ارتکاب سهوی مبطلات روزه را توضیح دهید.
۲. مکروهات روزه داری را نام ببرید.
۳. مواردی که موجب قضا و کفاره می‌شود را بیان کنید.
تا کنون با مبطلات روزه آشنا شده‌اید. در این درس قصد داریم به برخی احکام مربوط به مبطلات بپردازیم تا بیش از قبل به مسائل آن آگاه شوید.

انجام دادن سهوی

باطل شدن روزه به وسیله کارهایی که گفته شد (خوردن، آشامیدن و...) در صورتی است که عمداً و از روی اختیار انجام شود، ولی اگر عمدی نباشد، مانند اینکه پایش بلغزد و در آب فرو رود، یا از روی فراموشی غذا بخورد، یا به زور چیزی در گلوی او بریزند، روزه باطل نمی شود.

توجه

اگر روزه دار یکی از مبطلات روزه را سهواً انجام دهد، سپس به تصور اینکه روزه‌اش باطل شده، بار دیگر عمداً انجام دهد، روزه‌اش باطل می‌شود.

اگر روزه دار را مجبور کنند یکی از مبطلات روزه را انجام دهد، مانند اینکه به او بگویند: اگر غذا نخوری به جان یا مال تو صدمه می‌زنیم و او خودش برای جلوگیری از ضرر غذا بخورد، روزه‌اش باطل می شود.

اگر روزه دار شک کند کاری که روزه را باطل میکند، انجام داده است یا نه، مانند اینکه شک کند آبی که داخل دهان کرده فرو برده یا نه، روزه‌اش صحیح است.

آنچه برای روزه‌دار مکروه است

برخی از مکروهات روزه عبارت است از:

۱. هرکاری که سبب ضعف شود؛ (مانند خون دادن و حمام رفتن)

۲. بوییدن گیاه خوشبو؛ (عطرزدن مکروه نیست)

۳. خیس کردن لباسی که برتن است؛

۴. مسواک کردن با چوب تر؛

۵. کشیدن دندان و هرکاری که به سبب آن از دهان خون بیاید؛

۶. چشیدن غذا و مانند آن ؛

۷. ریختن دارو در بینی در صورتی که به حلق نرسد؛

۸. ریختن دارو در چشم و سرمه کشیدن در صورتی که بو یا مزه آن به حلق برسد؛

۹. نشستن زن در آب ؛

۱۰. لمس کردن همسر و شوخی با او و هرکاری که موجب برانگیخته شدن شهوت شود؛

۱۱. مضمضه زیاد برای روزه دار مکروه است.

مهارت آموزی

آشنایی با دیدگاه های عموم مردم نسبت به احکام سبب می‌شود تا اشتباهات رایج را بیشتر شناخته و ازآن جلوگیری کنیم. مثلا ممکن است درمیان مردم این گونه تلقی شود که خون دادن در حال روزه‌داری چون باعث می‌شود ما رنج بیشتری برای انجام این دستور شرعی متحمل شویم، بنابراین چه بسا کار خوب و مستحبی باشد!

پرسش میانی

آدامس جویدن و مکیدن کُندر برای روزه‌دار چه حکمی دارد؟

مواردی که قضا و کفاره عمد واجب است

انجام عمدی

هرگاه در ماه مبارک رمضان کارهایی که روزه را باطل می کند[1] از روی عمد و اختیار و بدون عذر شرعی انجام شود، علاوه بر اینکه روزه باطل می شود و قضا دارد، کفاره عمد نیز برانسان

---

[1]. غیراز خواب جنب بدون انجام غسل که مسائل آن بیان شد.

واجب می شود، چه بداند کفاره دارد و چه نداند.

کارگاه احکام

یکی از جریمه‌های مشخص شده در دین برای انجام برخی کارهای حرام، پرداخت کفاره است. با مراجعه به رساله مرجعتان، مواردی را که باید کفاره پرداخت شود را بیابید و درباره آن‌ها در کلاس گفت و گو کنید.

انجام سهوی

اگر به دلیل بی اطلاعی از حکم شرعی، کاری را انجام دهد که روزه را باطل می‌کند مانند اینکه نداند خوردن دارو نیز مثل سایر خوردنی ها روزه را باطل می کند و در روز ماه رمضان دارو بخورد روزه‌اش باطل می‌شود و باید آن را قضا کند ولی کفاره واجب نیست.
اگر کاری را که می‌داند حرام است ولی نمی‌داند روزه را باطل می کند انجام دهد، علاوه بر قضا، بنابر احتیاط واجب باید کفاره بدهد.

مسئله

اگر چیزی از اندرون روزه دار به دهان برگردد، نباید آن را فرو برد و اگر عمداً فرو برد، قضا و کفاره واجب میشود.

نذر روزه معین

اگر کسی نذر کند روز معینی را روزه بگیرد، چنانچه در آن روز عمداً روزه نگیرد یا روزه‌اش را باطل کند، باید کفاره[1] بدهد.
اگر در ماه رمضان به گفته کسی که می گوید مغرب شده و اعتمادی به گفته او نیست، افطار کند، سپس متوجه شود مغرب نبوده، قضا و کفاره بر او واجب می شود.

توجه

---

[1]. کفاره نذر عبارت است از: اطعام یا پوشاندن ده فقیر و در صورت عدم توانایی سه روز روزه گرفتن.

کسی که عمداً روزه خود را باطل کرده، اگر در آن روز به سفر رود، کفاره ساقط نمی‌شود.

آمیزش

در آمیزش جنسی روزه هر دو نفر باطل است و بر هر دو قضا و کفاره واجب می‌شود.

مواردی که فقط قضای روزه واجب است

کسی که در روز ماه رمضان نیت روزه نمی‌کند، یا از روی ریا روزه می‌گیرد یا قصد می کند که روزه نباشد، ولی هیچ یک از کارهایی را که موجب باطل شدن روزه است انجام نمی دهد، قضای آن روز بر او واجب است ولی کفاره واجب نیست.

پرسش برای پژوهش

معنای لغوی و اصطلاحی ریا را از منابع معتبر پیدا کنید.

اگر کسی در شب ماه رمضان جنب باشد و به تفصیلی که در درس سوم گفته شد[۱] تا اذان صبح از خواب دوّم بیدار نشود، فقط قضای روزه بر او واجب است، البته تا مغرب باید از انجام کارهایی که روزه را باطل می‌کند، خودداری کند.

باید توجه داشت، کسی که در ماه رمضان غسل جنابت را فراموش کرده و با حال جنابت چند روز روزه بگیرد، فقط قضای آن روزه‌ها بر او واجب است.

مسئله

در سحر ماه رمضان تا وقتی یقین به طلوع فجر نکرده است، می‌تواند کارهایی را که موجب باطل شدن روزه است انجام دهد.

اگر در سحر ماه رمضان بدون اینکه تحقیق کند صبح شده یا نه، کاری که روزه را باطل می کند

---

۱. کسی که در بیداری جنب شده یا پس از جنب شدن در خواب (احتلام)، بیدار شده و می‌داند که اگر بخوابد، تا پیش از اذان صبح برای غسل بیدار نخواهد شد، جایز نیست قبل از انجام غسل بخوابد و اگر خوابید و پیش از اذان، غسل نکرد، روزه‌اش باطل است ولی اگر احتمال می دهد که پیش از اذان صبح برای غسل بیدار خواهد شد و تصمیم بر غسل هم داشته باشد ولی بیدار نشود، روزه‌اش صحیح است ولی اگر بعد از بیداری دوباره خوابید و تا صبح بیدار نشد، باید قضای آن روز را به جا آورد.

انجام دهد و سپس معلوم شود که آن هنگام صبح بوده است، باید قضای آن روز را بگیرد ولی اگر با تحقیق و علم به اینکه صبح نشده، انجام داده باشد و بعد معلوم شود که صبح بوده است، قضای آن روز بر او واجب نیست.

در روز ماه رمضان تا وقتی یقین به مغرب نکرده است، نمی‌تواند افطار کند.
اگر در روز ماه رمضان به خاطر تاریکی هوا یقین کند مغرب شده یا کسانی که خبر آنها شرعاً حجت است بگویند مغرب شده و افطار کند، سپس معلوم شود آن هنگام مغرب نبوده است، باید قضای آن روز را به جا آورد.
اگر بر اثر ابری بودن آسمان گمان کند مغرب شده و افطار کند، بعد معلوم شود مغرب نبوده است، قضای آن روز واجب نیست.
اگر به دلیلی باطل کردن روزه جایز یا واجب شود، مانند اینکه او را مجبور کنند کاری که روزه را باطل می کند انجام دهد، یا برای نجات جان غریق، خود را در آب بیندازد، در این صورت، کفاره بر او واجب نیست ولی باید قضای آن روز را بگیرد.

پرسش میانی

در چه مواردی باطل کردن روزه واجب می‌شود؟

مضمضه کردن

اگر روزه دار هنگام وضو (که مستحب است قدری آب در دهان بگرداند و مضمضه کند) با اطمینان به فرو نرفتن آب، مضمضه کند و آب بی‌اختیار فرو رود، درصورتی که این کار برای وضوی نماز واجب باشد، روزه‌اش صحیح است ولی اگر برای وضوی غیر نماز واجب و یا برای غیر وضو مانند خنک شدن و امثال آن انجام دهد و آب بی‌اختیار فرو رود، بنابراحتیاط باید قضای آن روز را بگیرد.

توجه

اگر روزه‌دار می‌داند براثر مضمضه، آب بی‌اختیار یا از روی فراموشی فرو می‌رود، نباید مضمضه کند.

بی هوشی

کسی که یک یا چند روز بی هوش و در حال اغما بوده و روزه واجب از او فوت شده است، لازم نیست قضای روزه آن روزها را بگیرد.

حکمت آموزی

کفارات، قوانین بازدارنده‌ای هستند که بنده را در مواجهه با میل به انجام گناه یا میل به ترک واجب، مردد کرده و انگیزه نافرمانی را در او تضعیف می‌کند. انسان‌ها، به سبب اینکه موجوداتی عاقل و حسابگر هستند، در کارهایی که می‌خواهند انجام دهند، ابتدا حساب سود و زیان آن را کرده و در صورتی انگیزه لازم را برای انجام کاری پیدا می‌کنند که سود کار را بر زیان آن چیره ببینند. بنابراین، اغلب، در صورتی که زیان، درد و تنبیه ناشی از انجام هرکار، بیش از سود و لذتی باشد که به دست می‌آورند، از ارتکاب آن خودداری می‌کنند. از آثارِ کفاره‌های بزرگ -مانند آنچه برای روزه‌خواری مقرر شده است- بازدارندگی و جلوگیری از ارتکابِ گناه برشمرد.

واژه ها و اصطلاحات

مضمضه: آب دردهان گردانیدن، با آب دهان را شستن.

حجت: برهان، بینه، دلیل، سند، مدرک.

تحقیق: بررسی، جستجو.

پرسش و تمرین

۱. مواردی که فقط قضای روزه واجب است را نام ببرید.

۲. اگر به دلیلی باطل کردن روزه واجب شود، باید:

الف. قضا کند و بنابراحتیاط واجب کفاره بدهد.

ب. کفاره بدهد و قضا لازم نیست.

ج. هم قضا واجب است و هم کفاره.

د. هیچکدام

۳. در روز ماه رمضان تا وقتی یقین به مغرب نکرده است، ......

۴. اگر به دلیل بی اطلاعی از حکم شرعی، کاری را انجام دهد که روزه را باطل میکند، چه وظیفه ای دارد؟

۵. احکام باطل کردن روزه نذر معین را بیان کنید.

درس ششم: احکام قضای روزه

از شما دانش‌پژوهان گرامی انتظار می‌رود، پس از مطالعه این درس بتوانید:
۱. احکام قضای روزه را نام ببرید.
۲. ترتیب در قضای روزه را توضیح دهید.
۳. حکم کفاره عمد را بیان کنید.

احکام قضای روزه

مستی

کسی که به خاطر مستی روزه از او فوت شده است، مانند اینکه نیت روزه نکرده، هر چند تمام روز را امساک کرده باشد، روزه‌اش صحیح نیست و قضای آن واجب است.
البته فرقی نمی کند که خوردن ماده مست کننده برای او حرام باشد یا به خاطر بیماری یا بی اطلاعی از موضوع[1]، حرام نباشد.

عادت ماهانه و زایمان

روزه‌ای را که زن به خاطر عادت ماهانه یا زایمان روزه نگرفته است، باید پس از ماه رمضان قضا کند.

مسئله

اگر کسی بر اثر بیماری یا عادت ماهانه یا خونریزی زایمان (نفاس) روزه ماه رمضان را نگیرد و پیش از تمام شدن ماه رمضان از دنیا برود، لازم نیست روزه‌هایی را که نگرفته است، به نیابت از او قضا کنند.

کسی که چند روز از ماه رمضان را به خاطر عذری روزه نگرفته و تعداد آنها را نمی‌داند،

---

[1]. یعنی نمی‌دانسته مایعی که می نوشد شراب است.

چنانچه شروع عذر را نمی‌داند؛ مثلاً نمی‌داند بیست و پنجم ماه رمضان به سفر رفته تا روزه‌های فوت شده شش روز باشد یا بیست و ششم رفته تا پنج روز باشد، می‌تواند مقدار کمتر را قضا کند، اما در صورتی که زمان شروع عذر را می‌داند، مثلاً می‌داند روز پنجم ماه به سفر رفته ولی نمی‌داند شب دهم برگشته تا پنج روزه فوت شده باشد یا شب یازدهم برگشته تا شش روزه فوت شده باشد، در این صورت احتیاط واجب آن است که مقدار بیشتر را قضا کند.

ترتیب در قضا

اگر کسی از چند ماه رمضان روزه قضا داشته باشد، قضای هر کدام را اول بگیرد، صحیح است، ولی اگر وقت قضای آخرین ماه رمضان تنگ باشد، مانند اینکه پنج روز از رمضان آخر قضا داشته باشد و پنج روز هم به ماه رمضان مانده باشد، در این صورت احتیاط واجب آن است که قضای رمضان آخر را بگیرد.

توجه

کسی که قضای روزه ماه رمضان را می گیرد، اگر وقت قضای او تنگ نباشد، می‌تواند پیش از ظهر روزه خود را باطل کند و اگر وقت تنگ است؛ یعنی فقط به تعداد روزه‌های قضا تا ماه رمضان آینده وقت دارد، احتیاط آن است که روزه را پیش از ظهر هم باطل نکند.

پرسش میانی

کسی که قضای روزه ماه رمضان را گرفته و بعد از ظهر عمداً روزه خود را باطل می‌کند، آیا باید کفاره بدهد؟

مسئله

اگر قضای چند ماه رمضان واجب باشد و در نیت معین نکند قضای کدام یک را می گیرد، قضای سال اول حساب می شود.

اگر انسان به دلیل عذر (مانند بیماری و مسافرت) روزه نگرفته است، اگر قبل از رمضان سال بعد عذر برطرف شود، باید آنها را قضا کند.

کسی که به خاطر بیماری روزه ماه رمضان را نگرفته، اگر بیماری‌اش تا ماه رمضان آینده ادامه یابد، قضای روزه‌ها از او ساقط می‌شود و باید برای هر روز یک مدّ طعام به فقیر بدهد.

کسی که به خاطر سفر روزه ماه رمضان را نگرفته، اگر تا ماه رمضان سال بعد در وضعیت سفر باشد قضای رمضان گذشته از او ساقط نمی شود و باید بعداً آن را به جا آورد و احتیاط مستحب آن است که کفاره تاخیر نیز بدهد.
اگر به دلیل ضعف جسمانی قادر به گرفتن روزه در ماه رمضان و نیز قضای آن تا رمضان سال آینده نباشد، قضا ساقط نمی شود و هر زمان که بتواند باید قضا کند، همچنین کسی که چند سال روزه نگرفته و توبه کرده و تصمیم بر جبران آنها دارد، واجب است تمام روزه‌های فوت شده را قضا کند و چنانچه نتواند، قضای روزه ها از او ساقط نمی شود و بر عهده اش باقی می ماند.

کفاره تأخیر[1]

اگر در ماه رمضان به سبب عذری روزه نگیرد و بعد از رمضان عذر او برطرف شود و با این حال قضای روزه خود را به جا نیاورد تا ماه رمضان آینده فرا برسد، باید علاوه بر قضای روزه برای هر روز یک مدّ طعام به فقیر بدهد.
بنابراین کفاره تاخیر یک مد طعام است؛ یعنی ۷۵۰ گرم گندم، آرد، نان، برنج یا سایر مواد غذایی که باید به فقیر داده شود.

مهارت آموزی

الکافي: عنه، عن أحمد بن محمد، عن ابن فضال، عن بعض أصحابنا، قال:

قال أبو عبد الله علیه السلام: «ما کلم رسول الله صلی الله علیه و آله العباد بکنه عقله قط، قال رسول الله صلی الله علیه و آله: إنا معاشر الأنبیاء أمرنا أن نکلم الناس علی قدر عقولهم.(۱۵: ۶۰۸/ ۱۵۲۰۹)

امام صادق علیه السلام فرمود: هیچ گاه رسول خدا صلی الله علیه و آله مردم را از عمق هر

[1] یعنی کفّاره ای که بر اثر تأخیر در انجام قضای روزه‌ی ماه رمضان تا فرا رسیدن ماه رمضان آینده واجب می شود.

چه می‌دانست مطلع نمی‌کرد و می‌فرمودند ما پیامبران مأموریم که با مردم، به فراخور و اندازه فهمشان سخن بگوییم.

در بیان احکام شرعی برای عموم مردم باید به جای به کاربردن برخی اصطلاحات علمی، جایگزین عرفی و قابل فهم برای مخاطب ارائه شود. مثلا به جای یک مد طعام، مقدار آن را به کیلو بگوئید.

اگر روزه ماه رمضان را عمداً نگیرد و قضای آن را هم تا رمضان بعد بدون عذر بجا نیاورد، باید علاوه بر قضا و کفّاره افطار عمد برای هر روز یک کفاره تاخیر نیز به فقیر بپردازد.

اگر قضای روزه ماه رمضان را چند سال به تأخیر بیندازد باید علاوه بر قضای روزه همان یک مد طعام را بپردازد و به خاطر تأخیر سال‌های بعد چیزی بر او واجب نمی شود.

کسی که باید برای هر روز یک مد طعام بدهد، می‌تواند کفاره چند روز را به یک فقیر بدهد.

احکام روزه قضای پدر و مادر

اگر پدر و نیز بنابر احتیاط واجب مادر، روزه‌های خود را به خاطر عذری غیر از سفر به جا نیاورده باشند و با اینکه می‌توانستند آن را قضا کنند، قضا نکرده باشند، بر پسر بزرگ واجب است پس از فوت آنها، خودش یا با گرفتن اجیر، قضای آن روزه ها را بگیرد، اما روزه‌هایی که به دلیل سفر نگرفته اند، بر پسر بزرگ واجب است آنرا قضا کند هرچند آنها فرصت و امکان قضا نداشته اند.

کارگاه احکام

همانطور که تا الان آگاه شدید در دین مبین اسلام احکام و وظایفی برای فرزندان نسبت به والدین تعیین شده است. بخشی از این دستورات نسبت به بعد از فوت ایشان می‌باشد؛ از جمله احکام قضای نماز و روزه‌ی ایشان که پیش‌تر گذشت. اکنون با مراجعه به رساله، بررسی کنید آیا وظایف دیگری پس از فوت بر عهده فرزند می آید؟ آن‌ها را نام ببرید.

توجه

روزه‌هایی را که پدر یا مادر عمداً نگرفته اند، بنابر احتیاط واجب بر پسر بزرگ واجب است.

حکمت آموزی

انجام قضای نماز و روزه پدر توسط پسر بزرگ تر، دلایل فقهی و روایی، همچنین حکمت های متعددی دارد. روایات فراوانی داریم که این وظیفه را متوجه پسر بزرگ تر کرده است و در برخی، علت آن را ارث بردن پسر بزرگ تر از برخی چیزها؛ مانند قرآن، انگشتر، شمشیر و ... دانسته که بعد از مرگ پدر فقط به پسر بزرگ تر می رسد. البته حکمت‌هایی هم می‌توان برای آن بر شمرد از جمله، حفظ ارتباط عاطفی با پدر حتی بعد از مرگ، و اهمیت دادن به نقش پسر بزرگ تر در خانواده بعد از مرگ پدر.

واژه‌ها و اصطلاحات

اغما: بی‌هوشی، کاهش هوشیاری.

تاخیر: تعویق، درنگ، دیر، تعلل.

کفاره: تاوان، تقاص، جریمه.

پرسش و تمرین

۱. شخصی که قضای روزه ماه رمضان را چند سال به تأخیر انداخته، اکنون چه وظیفه‌ای دارد؟

۲. حالات مختلف قضای روزه‌ای را که به علت بیماری ترک شده در نمودار ترسیم کنید.

۳. در چه شرایطی روزه پدر و مادر بر پسر بزرگ‌تر واجب می‌شود؟

۴. اگر روزه ماه رمضان را عمداً نگیرد و قضای آن را هم تا رمضان بعد بدون عذر بجا نیاورد، چه وظیفه‌ای دارد؟

۵. اگر کسی از چند ماه رمضان روزه قضا داشته باشد، به ترتیب باید کدام روزه ها را بگیرد؟

درس هفتم: روزه مسافر

از شما دانش‌پژوهان گرامی انتظار می‌رود، پس از مطالعه این درس بتوانید:
۱. حکم روزه در سفر را بیان کنید.
۲. حالات مختلف روزه نذر در سفر را نام ببرید.
۳. احکام سفر معصیت را توضیح دهید.
همانطور که برای مسافر در احکام نماز، شرایط خاصی تشریع شده است، در مسائل روزه نیز برای شخص مسافر احکام مشخص و متفاوتی از حالات عادی قرار داده شده است که در ادامه با آنها آشنا خواهیم شد.

علل الشرائع: أبي رحمه الله قال حدثنا سعد بن عبد الله عن إبراهيم بن هاشم عن النوفلي عن السكوني عن جعفر بن محمد عن أبيه عليه السلام قال قال رسول الله صلى الله عليه و آله إن الله عز و جل أهدى إلي و إلى أمتي هدية لم يهدها إلى أحد من الأمم كرامة من الله لنا قالوا و ما ذلك يا رسول الله قال الإفطار في السفر و التقصير في الصلاة فمن لم يفعل ذلك فقد رد على الله عز و جل هديته. (۲: ۱/۳۸۲)

امام صادق(علیه السلام) فرمودند:

پیامبر خدا صلی الله علیه و آله فرمود: افطار (روزه خوردن) در سفر و نماز قصر از هدایای الهی است؛ کسی که به آن توجه نکند، هدیه الهی را رد کرده است. وسائل الشیعه.

احکام روزه مسافر

مسافرت در ماه رمضان هر چند برای فرار از روزه باشد، جایز است، البته بهتر است به سفر نرود؛ مگر اینکه سفر برای کار نیکو یا لازمی باشد.
کسی که در ماه مبارک رمضان مسافر است، نمی‌تواند روزه بگیرد و واجب نیست برای گرفتن روزه قصد کند که ده روز در جایی بماند.
کسی که در ماه رمضان مسافر است، چنانچه نمازش قصر باشد، نباید در سفر روزه بگیرد و اگر نماز را در سفر چهار رکعتی می‌خواند (مانند مسافری که در مکانی قصد ماندن ده روز را دارد یا مسافرت شغل اوست) واجب است روزه بگیرد.

توجه

هرگاه روزه دار بعد از ظهر مسافرت کند، باید روزه خود را نگهدارد، اما اگر پیش از ظهر مسافرت کند درصورتیکه از شب قبل قصد سفرکرده باشد روزه‌اش باطل است. ولی اگر در روز قصد سفرکرده است، بنابراحتیاط واجب باید روزه بگیرد و پس از ماه رمضان هم آن را قضا کند.

افطار پس از حد ترّخص

مسافری که از شب قبل قصد سفرکرده و پیش از ظهر به مسافرت می‌رود، نمی‌تواند تا قبل از رسیدن به حد ترخص روزه خود را افطار کند و درصورتی که پیش از آن افطار کند، بنابر احتیاط کفاره افطار عمدی روزه ماه رمضان بر او واجب است. البته چنانچه از حکم مسأله غافل بوده، کفاره ندارد.

هرگاه مسافر پیش از ظهر وارد وطن شود یا به جایی برسد که قصد دارد ده روز توقف کند، اگر کاری که روزه را باطل می کند انجام نداده باشد، باید روزه بگیرد و اگر مبطلی انجام داده، باید بعداً قضا کند ولی اگر بعد از ظهر وارد شود، نمی‌تواند روزه بگیرد.

روزه نذر در سفر

اگر کسی نذر کند در روز معینی؛ مانند اول ماه رجب حتی در حال سفر روزه بگیرد، اگر آن روز در سفر باشد، باید آن روز را روزه بگیرد و واجب نیست قصد اقامت ده روز کند.

اگر کسی نذر کند روز معینی را روزه مستحبی بگیرد ولی نذر خود را مقیّد نکند به اینکه حتی اگر در سفر باشد در این صورت اگر سفر رود، نمی‌تواند آنروز را روزه بگیرد و لازم نیست در جائی قصد اقامت ده روز کند ولی باید بعداً آن را قضا کند.

اماکن تخییر

حکم تخییر در اماکن چهارگانه (مکه، مدینه، حائر حسینی و مسجد کوفه) شامل روزه نمی‌شود. بنابراین مسافر در این اماکن می‌تواند نماز را تمام یا قصر بخواند ولی نمی‌تواند روزه ماه مبارک رمضان را بگیرد.

کارگاه احکام

با راهنمایی استاد محترم و مشورت با اعضای گروه، احکام نماز مسافر و روزه مسافر را با یکدیگر مقایسه کنید.

توجه

روزه مستحبی در سفر جایز نیست.

مسئله

مسافر می‌تواند در مدینه منوره بدون قصد ماندن ده روز، برای برآورده شدن حاجت سه روز روزه مستحبی بگیرد.

پرسش برای پژوهش

آیا روزه‌ای که در مدینه به قصد برآورده شدن حاجت گرفته می‌شود، را می‌توان در هر روز از زمان حضور انجام داد؟

سفر معصیت

در سفر معصیت نماز تمام است و روزه صحیح است؛ چه روزه واجب باشد؛ مانند ماه رمضان و یا مستحب.

اگر در سفر معصیت، بعد از ظهر از نیّت معصیت برگردد، روزه‌اش صحیح است، اگر چه احتیاط مستحب آن است که روزه را تمام کرده و بعداً هم قضا کند.

پرسش میانی

اگر در سفر معصیت، قبل از ظهر از نیّت معصیت برگردد و برای کار مباحی سفر را ادامه دهد، روزه‌اش صحیح است؟

مسافری که برخلاف وظیفه روزه گرفته

مسافری که نباید روزه بگیرد، اگر از روی علم و عمد، برخلاف وظیفه روزه بگیرد، روزه‌اش باطل است و اگر ماه رمضان باشد، قضای آن واجب است ولی اگر به دلیل جهل به اصل حکم[۱]، روزه گرفته باشد، روزه‌اش صحیح است.

در فرض قبل، چنانچه به دلیل جهل به خصوصیات حکم روزه بگیرد، روزه‌اش باطل است مانند کسی که می‌داند در سفر نباید روزه گرفت، امّا نمی‌داند کسی که قصد اقامت ده روزه دارد، چنانچه قبل از خواندن یک نماز چهار رکعتی از قصد خود برگردد، حکم اقامت را ندارد و نباید روزه بگیرد.

اگر مسافر به دلیل جهل به موضوع، روزه بگیرد؛ مانند اینکه رفتن به محلی را قصد کند که در واقع به اندازه مسافت شرعی است ولی به دلیل جهل به مقدار مسافت، روزه بگیرد، روزه‌اش باطل است.

اگر فراموش کند مسافر است یا فراموش کند روزه مسافر باطل است و در سفر روزه بگیرد، روزه‌اش باطل است.

حکمت آموزی

دو نفر در خراسان محضر مبارک حضرت رضا علیه السلام آمده و از چگونگی نمازشان در آن سفر پرسیدند. حضرت به یکی از آن‌ها فرمودند:« تو باید نمازت را شکسته بخوانی؛ زیرا به قصد زیارت من آمده‌ای» و به دومی فرمودند:«تو باید نمازت را تمام بخوانی؛ زیرا (سفرت حرام و) به قصد دیدن حاکم (مأمون) آمده ای».[۲]

واژه‌ها و اصطلاحات

حد ترخص: مسافتی است که مسافر باید از آنجا به بعد نمازش را شکسته بخواند

تخییر: حق انتخاب دادن

سفر معصیت: مسافرتی با انگیزه ارتکاب کار حرام

---

[۱]. یعنی نمی‌داند روزه در سفر باطل است.

[۲] وسائل الشیعه، ج۸، ص۴۷۸، ج۶.

پرسش و تمرین

۱. مواردی که روزه در سفر صحیح است را نام ببرید.

۲. در کدام یک از موارد زیر، روزه صحیح است. چرا؟

الف. سفر بعد از ظهر با نیت از شب گذشته

ب. سفر با نیت معصیت شروع شده اما پیش از ظهر از نیت منصرف شده

ج. مفطری انجام نداده و بعد از ظهر به وطن می‌رسد

د. نمی‌دانسته روزه مسافر باطل است و روزه گرفته و جهلش تا مغرب باقی بوده

۳. در مسجدالنبی که یکی از اماکن تخییر است ....

۴. وظیفه روزه گرفتن برای سربازها چگونه است؟

۵. مسافری که بر خلاف وظیفه روزه گرفته، در چه صورتی روزه‌اش صحیح است؟

درس هشتم: کسانی که روزه برآنان واجب نیست

از شما دانش‌پژوهان گرامی انتظار می‌رود، پس از مطالعه این درس بتوانید:
۱. وظیفه کسانی که برایشان روزه گرفتن مشقت دارد را بیان کنید.
۲. راه‌های ثابت شدن اول ماه را نام ببرید.
۳. موارد آداب روزه داری را توضیح دهید.

همانطور که روزه گرفتن در ماه رمضان با شرایطی بر مکلفین واجب می‌شود؛ در برخی موارد افراد از این حکم استثنا می‌شوند و نباید روزه بگیرند. در این درس با شرایط افرادی که روزه گرفتن برآنان واجب نیست آشنا خواهیم شد. در پایان این درس راه‌های ثبوت هلال ماه رمضان را نیز فراخواهیم گرفت.

کسانی که روزه برآنان واجب نیست

زن باردار

زن بارداری که زایمان او نزدیک است؛ اگر می‌ترسد که روزه برای جنین یا خودش ضرر داشته باشد، روزه بر او واجب نیست و در صورت اول (ضرر برای جنین) باید برای هر روز یک مدّ طعام؛ یعنی گندم یا جو و مانند اینها (به عنوان فدیه) به فقیر بدهد و بعد از ماه رمضان نیز قضای آن را به جا آورد و در صورت دوم که برای خودش ضرر دارد، باید روزه‌هایی را که نگرفته، قضا نماید و بنابر احتیاط فدیه نیز بدهد و در مورد زنی که زایمان او نزدیک نیست، پرداخت فدیه مبنی بر احتیاط وجوبی است.

اگر زن شیرده (خواه مادر بچّه یا دایه، با اجرت باشد یا بدون اجرت) به دلیل ترس از کم یا خشک شدن شیر، می‌ترسد روزه برای کودک ضرر داشته باشد، روزه بر او واجب نیست و باید برای هر روز فدیه بدهد و قضای روزه را هم بعداً بگیرد، اما اگر روزه برای خود زن ضرر داشته باشد، بنابر احتیاط فدیه واجب است.

توجه

در دو مساله فوق اگر تا ماه رمضان سال بعد روزه را نگیرد، در صورتی که کوتاهی کرده باشد، علاوه بر قضا، کفارهٔ تاخیر هم واجب می‌شود ولی اگر به خاطر عذر، قضا را انجام نداده

باشد، کفاره تاخیر ندارد و چنانچه این عذر، ترس ضرر برای فرزندش باشد، قضای روزه ها را هرزمان که بتواند باید انجام دهد و اگر عذر، ترس ضرر برای خودش باشد، قضا ساقط می‌شود و باید برای هر روز یک فدیه دهد.

پرداخت فدیه یا کفاره زن بر عهده خودش است و بر شوهر واجب نیست، هرچند به خاطر بارداری یا شیردهی، روزه نگرفته باشد. همچنین کفاره یا فدیه فرزند بر عهده پدر نیست. البته جایز است شوهر یا پدر به وکالت از زن یا فرزند، فدیه یا کفارهٔ آنان را بپردازد.

پیرمرد و پیرزن

پیرمرد و پیرزنی که گرفتن روزه برایشان مشقت دارد، گرفتن روزه برآنان واجب نیست و باید برای هر روز یک مد طعام (مانند گندم، جو، برنج) به فقیر فدیه بدهند و اگر اصلاً توانایی روزه گرفتن ندارند، بنابر احتیاط باید فدیه بدهند و در هر دو صورت چنانچه پس از ماه رمضان بتوانند روزه بگیرند، بنابر احتیاط مستحب قضای روزه ها را بگیرند.

بیماری

کسی که بیماری ای دارد که زیاد تشنه می شود و نمی‌تواند تشنگی را تحمل کند یا تحمل تشنگی برای او مشقت دارد، روزه بر او واجب نیست. البته در صورت دوم (مشقت) باید برای هر روز یک مدّ طعام به فقیر بپردازد و بنابر احتیاط واجب در صورت اوّل نیز این فدیه را بدهد و چنانچه بعد از ماه رمضان بتواند روزه بگیرد، بنابر احتیاط مستحب قضای روزه ها را بگیرد.

توجه

مقدار فدیه همان مقدار کفاره تأخیر است؛ یعنی ۷۵۰ گرم گندم، آرد، نان، برنج یا سایر مواد غذایی که باید به فقیر داده شود.

راه ثابت شدن اول ماه

اول ماه از پنج راه ثابت می‌شود:

۱. دیدن ماه توسط شخص مکلف؛

۲. شهادت دو فرد عادل، در صورتی که جمع زیادی رؤیت هلال را انکار نکنند و گمان اشتباه در آن دو عادل تقویت نشود؛

۳. شهرتی که موجب علم یا اطمینان باشد؛

۴. گذشت سی روز از اوّل ماه قبل؛

۵. حکم حاکم شرع؛

دیدن هلال هنگام عصر، حلول ماه قمری را اثبات می کند و شب بعد از رؤیت هلال، شب اول ماه حساب می‌شود.

مهارت آموزی

یکی از نکات مهم در بیان احکام شرعی، پرهیز از طولانی شدن مطالب و خارج شدن از زمانبندی برنامه است. این کار، سبب پایین آمدن بهره وری و خستگی مخاطبان می‌شود.

برای رؤیت هلال، فرقی بین چشم مسلح و غیرمسلح نیست. پس همانطور که اگر ماه با چشم عادی دیده شود، حکم به اول ماه می‌شود، اگربه وسیله عینک یا دوربین و تلسکوپ هم دیده شود، اول ماه ثابت می شود، ولی اثبات اول ماه با رؤیت تصویر هلال از طریق انعکاس به رایانه که صدق عنوان رؤیت در آن معلوم نیست، محل اشکال است.

پرسش برای پژوهش

به نظر شما علت تفاوت نظر مراجع درباره رویت هلال با چشم مسلح و غیر مسلح چیست؟

مسئله

اول ماه به وسیله تقویم ها و محاسبات علمی منجمین ثابت نمی شود؛ مگر اینکه از گفته آنان یقین حاصل شود.

اگر در شهری اول ماه ثابت شود، برای شهرهای دیگر که با آن هم افق هستند کفایت می کند. منظور از اتحاد افق، مکان‌هائی است که از جهت احتمال رؤیت و عدم احتمال رؤیت هلال یکسان باشند.

حکم حاکم

صِرف ثبوت هلال نزد حاکم تا زمانی که حکم به رؤیت هلال نکند، برای تبعیت دیگران از وی کافی نیست، مگرآنکه اطمینان به ثبوت هلال حاصل شود.

توجه

اگر حاکم حکم کند فردا اول ماه است و این حکم شامل همه کشور باشد، حکم او شرعاً برای همه شهرهای آن کشور معتبر است.

اعلام توسط حکومت ظالم

اگر از اعلام رؤیت هلال از سوی یک حکومت غیر اسلامی و ظالم یا فاجر، برای مکلف یقین یا اطمینان به اول ماه حاصل شود، کفایت می کند.

اعلام از رادیو و تلویزیون

اگر هلال ماه در شهری دیده نشود ولی رادیو و تلویزیون از حلول ماه خبر دهد، درصورتیکه خبر آنها موجب یقین یا اطمینان به ثبوت هلال باشد، کافی است و نیازی به تحقیق نیست.

اگر اول ماه رمضان ثابت نشود، روزه واجب نیست ولی اگر بعداً ثابت شود که اول ماه بوده است، باید روزه آن روز را قضا کند.

توجه

اگر اول ماه شوال از طریق رؤیت هلال حتی در افق شهرهای مجاور و هم افق یا از طریق شهادت دو فرد عادل و یا از طریق حکم حاکم ثابت نشود، باید آن روز را روزه گرفت.

مسئله

روزی را که انسان شک دارد آخر رمضان است یا اول شوال باید روزه بگیرد، اما اگر در اثنای روز ثابت شود که اول شوال است باید افطار کند، هر چند نزدیک مغرب باشد.

آداب روزه و آداب ماه مبارک رمضان

هرگاه کسی روزه مستحبی بگیرد واجب نیست آن را به آخر برساند و هر موقع بخواهد، می‌تواند روزه خود را افطار کند، بلکه اگر مؤمنی او را به غذا دعوت کند شرعاً پسندیده است دعوت را قبول و روزه را افطار کند.

مستحب است روزه دار نماز مغرب را پیش از افطار بخواند؛ ولی اگر کسی منتظر اوست یا خودش به قدری گرسنه است که نمی‌تواند نماز را با حضور قلب به جا آورد، بهتر است اوّل افطار کند ولی در صورت امکان نماز را در وقت فضیلت بخواند.

برای رعایت ادب و احترام ماه مبارک رمضان، برای این اشخاص مستحب است از مبطلات روزه خودداری کنند، هر چند روزه نباشند:

۱. مسافری که در سفر مبطل روزه انجام داده و پیش از ظهر به وطن یا جایی که می خواهد ده روز بماند، رسیده است؛

۲. مسافری که بعد از ظهر به وطن یا به جایی که می خواهد ده روز بماند می رسد؛

۳. بیماری که مبطل روزه انجام داده و پیش از ظهر بهبودی یافته است؛

۴. بیماری که بعد از ظهر بهبودی یافته است؛

۵. زنی که در بین روز از عادت ماهانه یا خونریزی زایمان پاک شود؛

حکمت آموزی

روزه از فروع دین و واجب بزرگ الهی است که قبل از اسلام نیز ادیان آسمانی بدان دستور داشته‌اند. خداوند سبحان در قرآن کریم، آیه ۱۸۳ سوره بقره بر این نکته تصریح نموده و می‌فرماید:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ.

از آنجا که به هنگام روزه گرفتن از خوردن و آشامیدن و دیگر مبطلات خودداری و امساک می‌شود. روشن است که چنین امساک و محدودیتی با سلامت و بهبودی انسان بیمار، سازگار نیست. به همین جهت بیماری و مریضی از موضوعاتی است که در قرآن کریم در امر به روزه داری مورد توجه و ملاحظه قرار گرفته و در سوره بقره آمده است:

شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِی أُنْزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ هُدًى لِلنَّاسِ وَ بَيِّنَاتٍ مِنَ الْهُدَى وَ الْفُرْقَانِ فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ وَ مَنْ كَانَ مَرِيضاً أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ أَيَّامٍ أُخَرَ يُرِيدُ اللَّهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَ لاَ يُرِيدُ

بِكُمُ الْعُسْرَ وَ لِتُكْمِلُوا الْعِدَّةَ وَ لِتُكَبِّرُوا اللَّهَ عَلَى مَا هَدَاكُمْ وَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ.

به همین جهت است در باب صوم فقه آمده است که روزه گرفتن برای مریض و کسانی که روزه گرفتن بر ایشان ضرر دارد حرام است و نباید روزه بگیرند.

واژه‌ها و اصطلاحات

اجرت: دستمزد، حق الزحمه

مشقت: سختی

چشم مسلح: چشم مجهز به ابزار

فاجر: فاسد، ظالم

اثنای روز: میانه ی روز

پرسش و تمرین

۱. چند مورد از آداب روزه داری را بیان کنید.

۲. هرگاه کسی روزه مستحبی بگیرد ......

الف. واجب است آن را به پایان برساند

ب. واجب نیست آن را به پایان برساند

ج. بنابراحتیاط واجب باید به پایان برساند

د. می‌تواند به پایان برساند اما باید قضای آن را به جا بیاورد

۳. آیا به واسطه شنیدن از اخبار، اول ماه ثابت می‌شود؟

۴. پیرمرد و پیرزنی که روزه گرفتن برایشان مشقت دارد، چه وظیفه‌ای دارند؟

۵. راه‌های ثابت شدن اول ماه کدامند؟

۶. اگر از تلویزیون جمهوری اسلامی اعلام شود که ماه از طریق تلسکوپ دیده شده تکلیف چیست؟

درس نهم: اعتکاف

از شما دانش‌پژوهان گرامی انتظار می‌رود، پس از مطالعه این درس بتوانید:
۱. تعریف اعتکاف را بیان کنید.
۲. شرایط اعتکاف را نام ببرید.
۳. محرمات اعتکاف را توضیح دهید.

اعتکاف

زندگی روزمرّه و کثرت اشتغالات مادّی، گاهی انسان را از خود و خدا غافل می کند. در این میان فرصت هایی که مجال «خودیابی» و «محاسبه نفس» برای انسان فراهم کند، بسیار ارزشمند است. «اعتکاف» یکی از فرصت هایی است که سبب می شود انسان در چند روز متوالی، با پرداختن به عبادات و دعا و خلوت با خویش و بریدن از تعلقات دنیوی، به صفای روح پرداخته و جان خویش را زلال و پاک سازد.

من لایحضره الفقیه : و في رواية السكوني بإسناده قال قال رسول الله ص اعتكاف عشر في شهر رمضان يعدل حجتين و عمرتين.

پیامبر گرامی اسلام صلی الله علیه و آله فرمودند: اعتکاف ده روز در ماه رمضان، برابر با دو حج و دو عمره است.

(۲: ۱۸۸/ ۲۱۰۱)

تعریف

اعتکاف آن است که انسان به قصد عبادت و بندگی خداوند متعال در مسجد بماند و از آن خارج نشود.

توجه

اصل اعتکاف مستحب است، ولی گاهی به سبب نذر، عهد، قسم یا اجاره انجام آن واجب[۱]

[۱]. در واقع آنچه واجب است عمل به نذر، عهد، قسم و اجاره می‌باشد، نه اینکه اعتکاف مستحب به واجب تبدیل شده باشد.

می شود.

هرزمان روزه گرفتن صحیح باشد، اعتکاف نیز صحیح است؛ ولی بهترین زمان اعتکاف، ماه رمضان به ویژه دهه آخر آن است.

شرایط اعتکاف

صحیح بودن اعتکاف هفت شرط دارد:

۱. عقل؛

۲. نیّت؛

۳. روزه؛

۴. حضور در مسجد واحد؛

۵. حداقل سه روز متوالی بودن؛

۶. استمرار حضور در مسجد؛

۷. اجازه داشتن برای اعتکاف .

مسئله

بلوغ شرط صحیح بودن اعتکاف نیست، بنابراین کودک ممیّز نیز می‌تواند معتکف شود.

۱. عقل

معتکف باید عاقل باشد. بنابراین اعتکاف دیوانه و مست و مانند اینها صحیح نیست.

۲. نیّت

اعتکاف مانند همه عبادت ها باید با نیّت و قصد قربت باشد، یعنی ماندن انسان در مسجد فقط برای تقرّب به پروردگار متعال و دور از هرگونه ریا و خودنمایی باشد.

مسئله

ازآنجا که شروع اعتکاف از طلوع فجر روز اوّل است، نیّت هم باید ازآن لحظه به تأخیر نیفتد ولی جایزاست اعتکاف را از ابتدای شب اوّل یا اثنای آن شروع و از همان زمان نیّت کند و تا

مغرب روز سوم ادامه دهد.

جایز است معتکف هنگام نیّت، شرط کند که اگر در اثنای اعتکاف برای او عذری پیش آید، بتواند اعتکاف را برهم زده و از مسجد خارج شود، هر چند روز سوم اعتکاف باشد.

۳. روزه

اعتکاف بدون روزه صحیح نیست؛ ولی لازم نیست روزه برای اعتکاف باشد بلکه روزه غیر اعتکاف هم (واجب یا مستحب، برای خودِ معتکف یا به نیابت از دیگری) کافی است.

اعتکاف بیمار و مسافر

اعتکاف کسی که نمی‌تواند روزه بگیرد؛ مانند بیمار و مسافر، صحیح نیست.
مسافری که تصمیم به اعتکاف دارد؛ اگر قصد اقامت ده روزه کند یا نذر کرده باشد در سفر روزه بگیرد، جایز است در سفر معتکف شود ولی اگر قصد اقامت یا نذر روزه در سفر نکرده باشد، روزه او در سفر صحیح نیست و با عدم صحت روزه، اعتکاف صحیح نیست.

۴. حضور در مسجد واحد

اعتکاف در یکی از مساجد چهارگانه (مسجدالحرام، مسجد النبی «صلی الله علیه وآله» ، مسجد کوفه و مسجد بصره) بیشترفضیلت دارد امّا در همه مساجد جامع می‌توان اعتکاف کرد. در مساجد غیر جامع هم که در آن نماز جماعت برپا می‌شود و دارای امام عادلی است، اعتکاف به قصد رجاء صحیح است.

قاعده فقهی

قاعده توقیفی بودن عبادت: مفاد قاعده عبارت است از لزوم به جا آوردن عبادت بدان گونه که شارع مقدس تشریع کرده است. برخی شرط صحت اعتکاف را به جا آوردن آن در مسجدی که رسول خدا صلی الله علیه و آله یا یکی از امامان (علیهم السلام) درآن نماز جمعه گزارده، دانسته اند. براین دیدگاه به ادله ای از جمله قاعده یاد شده استناد کرده اند.

۵. حداقل سه روز متوالی بودن

اعتکاف نباید کمتر از سه روز پی درپی باشد، و رها کردن آن قبل از پایان روز دوم جایز است، ولی اگر دو روز بماند، ماندن روز سوم واجب می‌شود و ماندن بیشتر از سه روز (یک روز یا یک شب) اشکال ندارد و محدود به حدّ معین نیست، اما پس از هر دو روز، اعتکاف سومین روز واجب می شود.

مسئله

محاسبه سه روز اعتکاف از طلوع فجر روز اول تا مغرب روز سوم است، بنابراین شب دوم و سوم جزء اعتکاف است و نباید از مسجد خارج شد ولی شب اول و چهارم جزء اعتکاف نیست.

کارگاه احکام

یکی از مسائلی که در شناخت برخی احکام شرعی تاثیر بسزایی دارد، شیوه و ملاک محاسبه روز است که با بخشی از آن در احکام دماء ثلاثه و همچنین احکام نماز مسافر آشنا شدید. اکنون با راهنمایی استاد محترم و با مراجعه به منابع معتبر، ملاک و شیوه تعیین محاسبه روز در احکام مختلف را بررسی نمایید.

۶. استمرار حضور در مسجد

اگر عمداً و از روی اختیار (جز در موارد ضرورت) از مسجد بیرون رود، اعتکاف باطل می شود، هر چند به دلیل ندانستن مسأله باشد.

اگر از روی فراموشی یا اجبار یا برای کارهای ضروری عقلی یا عرفی یا شرعی از مسجد بیرون رود؛ واجب باشد یا مستحب؛ دنیوی باشد یا اخروی، اعتکاف باطل نمی شود.

توجه

اگر برای ضرورت ناچار شود از مسجد بیرون رود، باید از تأخیرهای بی مورد؛ مانند نشستن یا استراحت زیر سایه و مانند آن اجتناب کند و بیش از مقدار ضرورت بیرون از مسجد نماند.

به هم خوردن صورت اعتکاف

در موارد ضرورت، اگر بیرون بودن از مسجد به قدری طول بکشد که صورت اعتکاف به هم بخورد، اعتکاف باطل می شود.

مهارت آموزی

در بیان احکام هر موضوع، باید به اقتضائات و مسائل مربوط به آن نیز توجه داشت تا بتوان مخاطبین را به طور کامل با ابعاد مسئله آشنا کرد. برای مثال در ضمن بیان احکام اعتکاف، می‌توان احکام مربوط به مسجد را نیز مطرح کرد چرا که برای افراد معتکف مبتلابه خواهد بود.

۷. اجازه داشتن برای اعتکاف

اگر اعتکاف فرزند موجب آزار و اذیّت پدر و مادر باشد، باید از آنان اجازه بگیرد، بلکه اگر موجب آزارشان هم نباشد، احتیاط مستحب آن است که برای معتکف شدن اجازه بگیرد.

اگر اعتکاف زن موجب از بین رفتن حق شوهر شود، بنابر احتیاط واجب باید از شوهر اجازه بگیرد.

محرّمات اعتکاف

بر کسی که اعتکاف می کند، انجام کارهای زیر حرام است:

۱. بوییدن مواد معطّر و گیاهان خوش بو برای لذّت بردن ؛

۲. آمیزش جنسی و بنابر احتیاط لمس و بوسیدن همسر از روی شهوت که علاوه بر حرمت، موجب باطل شدن اعتکاف نیز می شود.

۳. خود ارضائی (استمنا) بنابر احتیاط واجب؛

۴. خرید و فروش و بنابراحتیاط واجب هر نوع داد و ستد مانند اجاره؛

۵. مجادله و نزاع در امور دینی و دنیوی (در صورتی که برای چیره شدن برطرف مقابل و اظهار دانش و برتری باشد)، اما اگر مجادله برای اظهار حق و برگرداندن طرف مقابل از اشتباه باشد، اشکال ندارد.

مسئله

۱. محرّمات اعتکاف اختصاص به روز ندارد و در شب نیز باید از آنها پرهیز شود.

۲. اگر معتکف برای خوردن و آشامیدن ناچار به خرید و فروش شود و نتواند وکیل بگیرد یا بدون خرید و فروش، مواد لازم را تهیه کند، خرید و فروش اشکال ندارد.

هرگاه اعتکاف واجب باطل شود، چنانچه واجب معیّن باشد، باید قضای آن را به جا آورد و اگر واجب غیر معین باشد، بایدآن را دوباره انجام دهد.

پرسش میانی

کسی که در روز سوم اعتکاف مستحب را باطل کند، چه وظیفه‌ای دارد؟

توجه

قضای اعتکاف یا دوباره به جا آوردن آن در صورتی واجب است که هنگام شروع اعتکاف، رها کردن آن را در صورت بروز عذر شرط نکرده باشد.

کفاره باطل کردن اعتکاف

کفّاره باطل شدن اعتکاف، همانند کفاره افطار عمدی در ماه رمضان است، یعنی دو ماه روزه که سی و یک روز آن پی درپی باشد، یا غذا دادن به شصت فقیر.

حکمت آموزی

انسان در حال اعتکاف وقتی خلوت کرد و او را عبادت کرد و با او مذاکره و زمزمه کرد، می‌یابد که آنچه در جهان خلقت است همه اش حجاب است، یا حجاب درون و یا حجاب بیرون و این حجاب ها آیت و علامت و نشانه اند. هم حجاب های ظلمانی را و هم حجاب های نورانی را باید برطرف کرد. این همان تقرب الی اللّٰه است. وقتی که یک معتکف به خود آمد و جهان را با این منظر دید وعینک قرآن را بر چشم گذاشت و از منظر قرآن به عالم و آدم نگاه کرد، می

بیند همه این میناگری ها کار اوست.[۱]

واژه ها و اصطلاحات

اعتکاف: توقف در جایی

معطّر: خوشبو، عطرآگین

وکیل: نماینده برای انجام کاری

ممیز: کودکی که خوب و بد را می فهمد

پرسش و تمرین

۱. اگر کسی به جهت ضرورت از مسجد خارج شد، در چه صورتی اعتکاف باطل نمی‌شود؟

۲. آیا کارمندان برای شرکت در اعتکاف نیاز به اجازه از مقام بالاتر دارند؟

۳. اگر کسی در روز دوم اعتکاف یکی از مبطلات روزه را انجام داد، علاوه بر کفاره اعتکاف، برای روزه هم باید کفاره پرداخت کند؟

۴. سه مورد از مبطلات اعتکاف را بنویسید.

۵. کدام یک از موارد زیر در اعتکاف جایز نیست:

الف)بوییدن غذا

ب)اجاره دادن ملک

ج)مجادله برای اظهار حق

۶. آیا کودک ممیز می‌تواند معتکف شود؟

---

[۱] برگرفته از پیام سال ۱۳۸۵آیت الله جوادی به دانشجویان معتکف.

فصل دوم: خمس

درس دهم: خمس

از شما دانش‌پژوهان گرامی انتظار می‌رود، پس از مطالعه این درس بتوانید:
۱. شرایط وجوب خمس را توضیح دهید.
۲. مواردی که به آنها خمس تعلق می‌گیرد نام ببرید.
۳. احکام مال مجهول المالک را بیان کنید.

وجوب پرداخت خمس

خمس، یکی از واجبات مالی و فروع دین و از مهم‌ترین پشتوانه‌های اقتصادی حکومت اسلامی برای ترویج دین و رفع نیازهای محرومان است. پرداخت خمس، به قصد ادای تکلیف الهی، برای پرداخت کنندگان علاوه براجرالهی، موجب طهارت مال و روح از آلایش‌های مادّی می‌شود. براساس شریعت اسلام، مکلّف باید یک پنجم از درآمدهای خود را به تفصیلی که گفته خواهد شد، در عصر حضور معصومین (علیهم السلام) در اختیار آنان و در عصر غیبت، در اختیار ولی امر مسلمین قرار دهد، تا در راه مصالح اسلام و مسلمانان صرف شود.

كمال الدين حدثنا أبي و محمد بن الحسن بن أحمد بن الوليد رضي الله عنهما قالا حدثنا سعد بن عبد الله عن أحمد بن محمد بن عيسى عن محمد بن أبي عمير عن علي بن أبي حمزة عن أبي بصير قال: قلت لأبي جعفر عليه السلام أصلحك الله ما أيسر ما يدخل به العبد النار قال من أكل من مال اليتيم درهما و نحن اليتيم. (۲:۵۲۱/ ۵۰)
ابی حمزه از ابی بصیر نقل می‌کند که عرضه داشتم اصلحك الله (در آن عصر یک تعبیر رایج برای اظهار ارادت بوده است) کمتر چیزی که بدان بنده به دوزخ می‌رود چه چیزی می‌باشد؟ فرمود: هر کس يك درهم مال یتیم را بخورد و ما یتیم هستیم.

عبادت مالی

خمس، از عبادات است و باید با قصد قربت و اطاعت از خداوند پرداخت شود.

توجه

۱. وجوب خمس از ضروریات اسلام است و اگر انکار آن موجب انکار رسالت پیامبر اکرم (صلی الله‌علیه‌وآله) یا تکذیب ایشان و یا منجر به وارد شدن نقصی به شریعت اسلام شود، باعث کفر و ارتداد است.

۲. در درس اول درسنامه فقه (۱) با مفهوم ضروری دین آشنا شدید. با مراجعه به مطلب، در کلاس آن را مرور و یادآوری نمایید.

چیزهایی که به آنها خمس تعلق می‌گیرد

در چند چیز خمس، واجب است، از قبیل:

۱. معدن؛

۲. جواهری که با غوّاصی به دست آید؛

۳. مال حلال مخلوط با حرام؛

۴. درآمد کسب و کار.

۱. معدن

اگر از معدن چیزی استخراج شود، چنانچه قیمت مواد استخراج شده بعد از کم کردن هزینه‌های استخراج و تصفیه، به مقدار ۱۵ مثقال طلا یا معادل قیمت آن باشد، واجب است خمس آن پرداخت شود و در صورتی که به مقدار ۱۰۵ مثقال نقره یا معادل قیمت آن باشد، بنابر احتیاط خمس آن واجب است و اگر ارزش آن کمتر از این مقدار باشد، خمس ندارد.

توجه

مقداری که بیان شد، نصاب معدن است و مراد از مثقال، مثقال معمولی و بازاری است نه مثقال شرعی.

مسئله

فرقی نیست که معدن استخراج شده، زیرِ زمین باشد یا روی آن، در ملک شخصی باشد یا در زمینی که مالک مشخصی ندارد.

از شرایط وجوب خمس معادن این است که معدن، ملک شخص یا اشخاص باشد. بنابراین به معادنی که دولت استخراج می‌کند، خمس تعلق نمی‌گیرد.

کارگاه احکام

امروزه با توجه به تشکیل حکومت و دولت و وجود قوانین، برخی حقوق و احکام ثانوی نسبت به منافع عمومی ایجاد شده است، همچون معادن، دریاها، کوه‌ها و ... با راهنمایی استاد محترم، در ضمن یک کارگاه برخی از این موارد را بررسی کنید.

توجه

اگر دو یا چند نفر، معدنی را استخراج کنند، پس از کم کردن مخارج آن، سهم هر کدام که به حد نصاب برسد، باید خمس آن را بدهد.

۲. جواهری که با غوّاصی به دست آید

اگر انسان در دریا فرو رود و جواهری مانند لؤلؤ، مرجان و عنبر که با فرو رفتن در آب به دست می‌آید بیرون آورد، چنانچه پس از کم کردن مخارج استخراج، به مقدار۱۸ نخود طلا یا بیشتر ارزش داشته باشد، باید خمس آن را بپردازد.

باید توجه داشت، فرقی نیست که آنچه از دریا بیرون می‌آورد از یک نوع باشد یا چند نوع، در یک دفعه باشد یا چند دفعه، از دریا بیرون آورد یا از رودخانه‌های بزرگ، مانند نیل، فرات یا کارون .

کارگاه احکام

شناخت معیارهای مختلف سنجش اوزان در فهم و یادگیری برخی احکام کاربرد بسیاری دارد. معیارهایی همچون «مُد» -که در بحث روزه با آن آشنا شدید- «مثقال»، «نخود» و ... . در این کارگاه با برخی از این مفاهیم آشنا خواهید شد.

اگر بدون فرو رفتن در آب، با وسیله‌ای جواهر را از داخل آب بیرون آورد، در صورتی که پس از کم کردن مخارج، قیمتش به ۱۸ نخود طلا برسد، بنابراحتیاط واجب باید خمس آن پرداخت شود.

الکافی: محمد بن یحیی، عن محمد بن الحسین، عن أحمد بن محمد بن أبي نصر، عن محمد بن علي:

عن أبي الحسن علیه السلام، قال: سألته عما یخرج من البحر من اللؤلؤ و الیاقوت و الزبرجد، و عن معادن الذهب و الفضة: ما فیه؟ قال: «إذا بلغ ثمنه دینارا ففیه الخمس». (۲: ۷۳۵/ ۱۴۴۱)

محمد بن علی گوید: از حضرت ابو الحسن (علیه السلام) در باره مروارید و یاقوت و زبرجدی که از دریا استخراج می‌شود و درباره معادن طلا و نقره پرسیدم، وجوه آن چقدر است؟ فرمود: هر گاه بهای آن يك دینار باشد خمس دارد.

اگر جواهری خودش از آب بیرون آمده باشد و انسان آن را از روی آب یا کنار دریا بردارد، خمس ندارد، ولی چنانچه این کار، شغل او باشد، از درآمد او حساب می‌شود و چنانچه به تنهایی یا با درآمدهای دیگر او از مخارج سالش اضافه آید، خمس دارد.

۳. مال حلال مخلوط با حرام

اگر مال حلال با مال حرام به گونه ای مخلوط شده باشدکه نتوان آنها را از یکدیگر تفکیک کرد؛ مانند اینکه مقداری از گندم های یک کیسه متعلق به فرد دیگری باشد، چند صورت دارد:

۱. کسی که مال در اختیار اوست مقدار مال حرام را می‌داند و صاحب آن را هم می شناسد، باید آن مقدار را با توافق یکدیگر، از مال جدا کرده و به صاحبش بدهد.

۲. مقدار مال حرام معلوم باشد ولی صاحب آن معلوم نباشد، حکم مجهول المالک را دارد و باید آن مقدار را از طرف صاحبش به فقیر صدقه دهد.

۳. هیچ کدام از صاحب مال و مقدار آن مشخص نباشد، باید خمس تمام مال داده شود و پس از دادن خمس، بقیه ی مال حلال می شود.

۴. مقدار مال حرام معلوم نباشد ولی صاحب آن معلوم باشد، باید در مورد مقدار مال با

صاحب آن مصالحه شود.

عدم مصالحه

در فرض قبل اگر توافق و مصالحه حاصل نشود، چهار صورت متصور است:

۱. مال در اختیار یک نفر است، در این صورت اگر حداقل مقداری را که می‌داند مال او نیست به مالکش برگرداند، کافی است و مقدار بیشتر که مشکوک است در ملکش باقی می‌ماند.

۲. مال در اختیار هر دو مالک میباشد، در این صورت مال بین دو مالک نصف می‌شود.

۳. مال در اختیار فرد ثالثی است که مالک نیست؛ در این صورت این فرد موظف است مال را به تساوی بین افرادی که ملکیت مال بین آن‌ها مشکوک است، تقسیم نماید.

۴. مال در اختیار کسی نیست، مانند اینکه کیسه های گندم در بیابانی باشد؛ در این صورت چنانچه احتمال تعلّقِ مال به هر یک ازمالک ها برابر باشد، جایز است مال به تساوی بین صاحبان آن تقسیم شود، یا با قرعه صاحب مقدار مال مشکوک مشخص شود.

مهارت آموزی

در محاسبات دیون شرعی باید با دقت، ابعاد مختلف مسئله را شناخت تا بتوان از خطای در انجام محاسبات مصون ماند. مثلا برای محاسبه مقدار خمس در مال حلال مخلوط به حرام باید تمام شرایطی که حول این قضیه برای شخص وجود دارد را بررسی کرد.

توجه

اگر مال مخلوط به حرام به گونه ای است که می توان آن را از هم جدا کرد؛ مانند اینکه می‌داند دو گوسفند از گوسفندانی که در اختیار دارد متعلق به دیگری است، باید با قرعه مال را مشخص کند و اگر صاحب آن را می‌شناسد به او بدهد و اگر اورا نمی‌شناسد، از طرف او به فقیر صدقه دهد.

مال مجهول المالک

در مال مجهول المالک واجب است برای پیدا کردن صاحبش، جستجو کند و در صورت پیدا شدن صاحبش، مال را به او برگرداند و اگر از پیدا کردن او مأیوس شد، از طرف او به فقیر

صدقه دهد و احتیاط مستحب آن است که از حاکم شرع اجازه بگیرد.

پرسش میانی

برای پیدا کردن صاحب مال مجهول المالک، چه مقدار جستجو کافی است؟

اگر در اثنای جستجو یا بعد از آن، کسی مدّعی شود که این مال، متعلق به اوست، صِرف این ادّعا کافی نیست که مال به او داده شود، مگر آنکه از طریقی علم حاصل شود یا شاهدی باشد که مال، متعلق به مدّعی است که در این صورت واجب است مال به او داده شود.

عدم دسترسی به مالک

چنانچه صاحب مال معلوم باشد، لکن دسترسی به او ممکن نباشد، این مال حکم مجهول المالک را دارد و باید آن را از طرف صاحبش صدقه داد.

مسئله

۱. در وجوب صدقه فرقی نیست بین اینکه خود مال صدقه داده شود یا عوض آن.

۲. وجوب صدقه دادن فوری نیست، البته تأخیر تا حدّی که سهل انگاری در انجام وظیفه محسوب شود جایز نیست.

توجه

پرداخت مال مجهول‌المالک به سادات فقیر جایز است.

چنانچه بعد از آنکه مالِ مجهول المالک، صدقه داده شد، مالک آن پیدا شود و به صدقه دادن آن رضایت ندهد، صدقه دهنده ضامن نیست و لازم نیست مثل یا قیمت آن مال را به مالک بدهد.

شک در وجود مال حرام

اگر فردی در مخلوط شدن مال حرام با اموال خود شک داشته باشد، چیزی بر عهده‌ی او

نیست.

اگر شخصی با خانواده‌ای زندگی می‌کند که اموالشان مخلوط به حرام است، چنانچه یقین ندارد که آنچه او استفاده می‌کند مال حرام باشد، تصرف در آن مال جایز است، ولی اگر یقین به حرام بودن مالی داشته باشد، استفاده از آن برای او جایز نیست، مگر آن که تصرف نکردن در آن موجب مشقت باشد، که در این صورت استفاده از آن اموال به مقدار ضرورت، برای او اشکال ندارد، هرچند نسبت به مقداری که استفاده کرده، ضامن می‌باشد.

حکمت آموزی

در هر جامعه‌ای رهبر و امام آن جامعه برای احیای دین خدا و پیاده کردن احکام اسلام و پیش‌برد نظام و کشور هزینه‌هایی دارد که باید تأمین شود. پیامبر اسلام(ص) و بعد از او امامان معصوم(ع) و در زمان غیبت، فقهای شیعه که جانشینان ائمه(ع) هستند نیز به عنوان رهبر جامعه‌ی اسلامی همواره دارای هزینه‌های مختلفی؛ از جمله کمک به مستمندان، ساخت مسجد، تجهیز سپاه و کارهای خیر دیگر بوده‌اند که با پرداخت خمس این هزینه‌ها تأمین می‌شود. ائمه(ع) فرمودند: خمس کمک ما در پیاده کردن دین خدا است.

واژه‌ها و اصطلاحات

خمس: یک پنجم

مجهول المالک: مالی که مالک آن معلوم نیست

ضامن: متعهد

احکام ثانوی: ، حکم شرعی جدیدی است که به‌دلیل ایجاد شرایط خاصی مانند اضطرار و عُسر و حرج، جایگزین حکم اولیِ یک موضوع می‌شود

آلایش: آلودگی، ناپاکی

قصد قربت: انجام عبادت با انگیزه جلب رضایت خدا و تقرّب به او

نخود طلا: هر مثقال برابر با ۱۸ نخود است وهر ۲۰ مثقال شرعی مساوی با ۱۵ مثقال معمولی (مثقال صیرفی) است.

پرسش و تمرین

۱. در چه مواردی خمس واجب است؟

۲. آیا به معادنی که دولت استخراج می‌کند خمس تعلق می گیرد؟

۳. جواهری که از دریا به دست می آید در چه صورتی خمس دارد؟

۴. مال حلال مخلوط به مال حرام در موارد زیر تکلیفش چیست:

الف: کسی که مال در اختیار اوست مقدار مال حرام را می‌داند و صاحب آن را هم می شناسد.

ب: مقدار مال حرام معلوم نباشد ولی صاحب آن معلوم باشد.